



Birkenes kommune

HØRINGSUT-
KAST



Lillesand- Flaksvandsbanen gikk mellom Flaksvann og Lillesand fra 1896 til 1953 og toget fraktet blant annet tømmer fra Flaksvann

Temaplan
KULTURMINNER I BIRKENES
KOMMUNE
2020-2028



Forord

Riksantikvarens definisjon av et kulturminne sier at «Kulturminner er alle spor etter menneskers liv og virke i vårt fysiske miljø. Begrepet omfatter også steder knyttet til historiske hendelser, tro eller tradisjon. Også naturelementer med kulturhistorisk verdi er kulturminner, eller kan inngå som en del av et kulturminne.»

Temaplan for kulturminner er den første kulturminneplan som er laget for Birkenes kommune. Tekstdelen i planen munner ut i en 4-årig tiltaksplan samt en langtidsplan, som må koples til økonomiplanen ved årlig rullering. Både kommuneplan, økonomiplan og regionale og statlige retningslinjer legger føringer for arbeidet med kulturminner. Det er et ønske at man gjennom en vedtatt kulturminneplan får tatt vare på noen av våre viktigste kulturminner.

Ordfører Gyro Heia





Innhold

1.	Innledning.....	5
1.1.	Mål for planen.....	5
1.2.	Plantype, avgrensning av planen	5
1.2.1	Verneverdig bebyggelse	6
1.3.	Sammenheng med kommuneplanen, annet lovverk og eksisterende planer.....	6
1.3.1	Kulturminneloven (Lov -1978-06-09-50)	6
1.4.	Organisering og medvirkning i prosessen	7
2.	Utfordringer og muligheter i kulturminnearbeidet.....	7
2.1.	Hvorfor ta vare på kulturminner?	7
2.2.	Overordnede føringer, lovverk.....	7
2.3.	Utfordringer framover	8
2.3.1	Økonomi.....	8
2.3.2	Vedlikehold.....	8
2.3.3	Menneskelige ressurser	8
2.3.4	Kulturminner som forsvinner	8
2.3.5	Immaterielle kulturminner	8
3.	Prioriteringer.....	9
3.1	Kriterier	9
3.2.	Hva innebærer det at et kulturminne er prioritert?.....	9
4.	Fokusområder	9
4.1.	Transport av folk og gods	10
4.1.1	Transportmidler	10
4.1.2	Ferdselsårer	12
4.1.3	Langs ferdselsårene.....	14
4.2.	Kulturminner knyttet til fløting.....	15
4.2.1	Fløtermurer/skjermer/bomhus/stemmer	18
	19
4.2.2	Bruer og fergeleier	19
4.2.3	Flom.....	21
4.2.4	Sagbruk, tømmerrenner og skåd/skot.....	22
4.2.5	Sideelvene/bekkene.....	23
	24



Birkenes kommune

4.2.6	Flaksvann	24
4.2.7	Bygninger ved elva	26
4.2.8	Opplevelser langs elva.....	28
4.2.9	Lokale navn langs elva.....	29
4.3.	Kulturminner knyttet til Lillesand - Flaksvandbanen (LFB).....	30
4.3.1	Stasjoner og vokterboliger	32
4.3.2	Jernbanelinja.....	34
4.3.3	Jernbanebruer og planoverganger	35
4.3.4	Andre minner fra LFB.....	36
4.4.	Kulturminner som står i fare for å forsvinne	36
4.5.	Kulturminner i Birkenes og folkehelserelaterte aktiviteter innen friluftsliv.	37
4.6.	Museene – bevaring og formidling.....	38
4.6.1	Birkenes bygdemuseum - http://www.birkenesbygdemuseum.no/	38
4.6.2	Iveland og Vegusdal bygdemuseum.....	41
4.7.	Kirker i Birkenes	42
4.8	Andre spesielle kulturminner	43
4.8.1	Funn i Birkenes	44
4.8.2	Tobias jorde.....	44
4.8.3	Mollestadeika.....	46
4.8.4	Kvinartolla på Engesland	46
4.8.5	Kvernhusa på Gjerustad	46
4.8.6	Varder og grensemerker	47
4.9.	Eksempler på godt ivarettede kulturminner	47
5.	Oversikt over kulturminner.....	47
5.1.	Offentlige oversikter	48
5.1.1	Lokalhistorisk arkiv.....	48
5.1.2	Bygdesoger	48
5.1.3	Krigshistorie fra Birkenes	48
5.1.4	Lokalhistoriske hefter	49
5.1.5	Kulturorientering og turkart	49
5.1.6	Bilder og film.....	49
5.1.7	Historielagets årsskrifter	50
6.	Vedlegg.....	50
6.1	Oversikt over lokalhistoriske hefter i Birkenes.	50
6.2	Oversikt over innhold i historielagets årsskrift fra 1982-2019.	50
6.3	Forslag handlingsplan 2020-2028.....	50



1. Innledning

Kulturminner gir oss kunnskap om vår historie. De gir en opplevelse og dimensjon i hverdagen og en kilde til identitet. Kulturminner er en ikke-fornybar ressurs. Derfor er de viktige elementer i den helhetlige samfunnsutviklingen.

Bakgrunnen for at arbeidet med en kulturminneplan kom i gang er at Riksantikvaren senhøstes 2014 inviterte fylkeskommunene til samarbeid for å styrke kommunal kulturminneforvaltning. Aust-Agder fylkeskommune fulgte opp dette initiativet ved å utlyse midler til utarbeiding av kommunale kulturminneplaner og samtidig tilby faglig bistand.

1.1. Mål for planen

Målet med planen er å sette kulturminner på dagsorden samt bevare og øke kunnskapen om disse. Kulturminneplanen er å se på som et verktøy i dette arbeidet, ikke et dokument som redegjør for hele kommunens historie. Gjennom formidling og økt kunnskap om kommunens kulturminner får man forankret den identiteten Birkenes har.

1.2. Plantype, avgrensning av planen

Kulturminneplanen vil få status som en temaplan. Den betyr en noe mindre omfattende prosess enn en kommunedelplan, men det er likevel lagt stor vekt på medvirkning. Det er en forutsetning at temaplanen innarbeides i kommunens planstrategi. Når temaplanen er forankret i kommuneplanens samfunnsdel, vil den fungere som beslutningsgrunnlag og gi retningslinjer for administrasjonens behandling av saker. Planen har en handlingsdel med tiltak som forutsettes revidert jevnlig, og som koples til kommunens økonomiplan.

Planen sier noe om to viktige forhold: Formidling og opplevelse av kulturminnene, samt vern gjennom bruk.

Det er mange temaer som kan være aktuelle for en kulturminneplan, men av kapasitetshensyn har det vært nødvendig å avgrense arbeid og detaljeringsgrad. Ved framtidige rullinger av planen kan det være naturlig å trekke fram andre temaer. Kulturminneplanen er den første av sitt slag i Birkenes. Utgangspunktet har vært å velge ut hvilke historier vi nå ønsker å fortelle om kommunen vår. Hva er så viktig og sentralt i kommunens historie at det ikke er til å komme utenom? Hva er vår felles identitet? Er det noen typer verdifulle kulturminner som ikke lenger er i bruk, og som står i fare for å forsvinne? For å være enda litt mer konkret er denne strategien lagt til grunn:

- Planen munner ut i en handlingsplan som lister opp aktuelle tiltak knyttet til bevaring, vedlikehold og tilrettelegging.
- Tiltakene presenteres i prioritert rekkefølge, og har en oversikt over ansvarsfordeling og samarbeidspartnere. Tiltakene vil gjennomføres etter hvert som man får midler,



enten kommunale eller fra andre instanser.

- Fokusområdene i planen er valgt slik at alle de tre tettstedene i kommunen blir representert med tiltak og/eller satsningsområder.

Det er viktig å sette grenser for hva som skal med i en slik plan. Myndighetene har rådet oss til i utgangspunktet å begrense tallet på fokusområder, så får heller flere områder komme til ved seinere revisjoner av planen.

Riksantikvaren og fylkeskommunen er pådrivere for arbeid med kulturminneplaner og følger opp forholdet til statlige mål. Birkenes har fått økonomisk støtte av Riksantikvaren til å lage denne kulturminneplanen.

1.2.1 Verneverdig bebyggelse

I kulturminneplanen for Birkenes går vi ikke nærmere inn på verneverdig bebyggelse. Hvis det er politisk vilje til å utarbeide en strategi for bevaring av bygninger og bygningsmiljøer, finnes det flere verktøy til dette. Av disse kan nevnes:

Kommuneplanens arealdel gir mulighet til å merke av hensynssoner. Det kan utarbeides generelle retningslinjer for behandling av saker som gjelder konkrete (prioriterte) bygninger innenfor hensynssonene.

Gjennom reguleringsplaner kan bygninger og bygningsmiljøer reguleres til bevaring med tilknyttede, juridisk bindende bestemmelser. Det kan gjelde for eksempel spørsmål om riving av eksisterende bygg og/eller volum, høyde, form og materialbruk på ny bygningsmasse. Kulturminner som er regulert til bevaring, har et sterkt formelt vern etter plan- og bygningsloven.

Prioriteringer gjennom temaplan for kulturminner – her kan kommunen lage en (prioritert) oversikt over de bygningene og bygningsmiljøene som det er viktig å bevare. Dette er ikke noe formelt vern.

1.3. Sammenheng med kommuneplanen, annet lovverk og eksisterende planer

1.3.1 Kulturminneloven (Lov -1978-06-09-50)

§ 1.Lovens formål.

Kulturminner og kulturmiljøer med deres egenart og variasjon skal vernes både som del av vår kulturarv og identitet og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning.

Det er et nasjonalt ansvar å ivareta disse ressursene som vitenskapelig kildemateriale og som varig grunnlag for nålevende og framtidige generasjoners opplevelse, selvforståelse, trivsel og virksomhet.

Når det etter annen lov treffes vedtak som påvirker kulturminneressursene, skal det legges vekt på denne lovs formål.

I lov om kulturminner, § 2, blir kulturminne og kulturmiljø definert slik: *Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg tro eller tradisjoner til. Med kulturminnemiljø menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større enhet eller sammenheng.*

Kulturminner er altså alt som kan fortelle oss noe om mennesker som har levd før. Loven gir en vid definisjon av kulturminnebegrepet. Det sier seg selv at en ikke kan ta vare på alle spor



etter menneskelig virksomhet. Heller ikke alle spor vi velger å ta vare på, kan få plass i en kulturminneplan.

Vi kan dele kulturminnene i to hovedkategorier: Immaterielle og materielle. Immaterielle kulturminner er f. eks. lokale håndverkstradisjoner, sagn, myter, historier, musikk, sanger og stedsnavn. De immaterielle kulturminnene blir bl.a. tatt vare på av museum, historielag og andre som holder dem levende gjennom formidling. Materielle kulturminner blir videre gjerne ordnet i to kategorier: Faste kulturminner og gjenstander. Faste kulturminner er f. eks. bygninger, gravhauger, bruer og boplasser. Gjenstander blir bl.a. tatt vare på og formidlet av muséene.

Det er et mål at kulturminneplanen styrker den kommunale kulturminneforvaltningen. Plan- og bygningslovens paragrafer 11-8 og 12-6 om kommuneplan og reguleringsplan kan også være relevante bestemmelser i denne sammenhengen.

1.4. Organisering og medvirkning i prosessen

Prosjektansvarlig: Birkenes kommune ved kulturleder Wenche Flaa Eieland.

Prosjektleder: En innleid konsulent påbegynte arbeidet, men ble langtidssykemeldt.

Kulturlederen tok på seg å fullføre arbeidet med planen.

Prosjektgruppe: Ressurser med kompetanse innen og/eller god kjennskap til lokale kulturminner: Birkenes Historielag v/Ole Aasen, Birkenes Bygdemuseum v/ styreleder Kristian Hagestad, Birkenes Idrettslag/orienteringsgruppa v/lokalkjente Trygve Løland. Andre personer har vært hentet inn ved behov; Erik Aamlid, Olav B. Tveite, Jens Vellene, Kristen Rosåsen, Carl Frederik Thorsager og Martin Birkeland.

Andre ressurser: Teknisk kontor i kommunen og fylkeskommunens kulturvernavdeling m.fl.

Politisk styringsgruppe: Tjenesteutvalget.

2. utfordringer og muligheter i kulturminnearbeidet

2.1. Hvorfor ta vare på kulturminner?

Formålet med en kulturminneplan er å få bedre oversikt over de kulturminnene og kulturmiljøene som eksisterer i kommunen, og som en bør ta vare på.

En kulturminneplan skal være et redskap for å formidle verdien av kulturminner og øke kunnskapen om vår felles historie og utvikling. Dermed bidrar planen også til å øke kompetansen på kulturminne- og museumsfeltet.

En kulturminneplan skal være et verktøy for god forvaltning av kulturminnene. Den skal være et faglig, solid grunnlag for kommunens økonomiske prioriteringer og være et velfundert grunnlag for å kunne søke om tilskudd til bevaring og tilrettelegging. Slik kan kulturminneplanen også fungere som en god støttespiller for lokal næringsutvikling.

2.2. Overordnede føringer, lovverk

Nasjonale føringer: I følge Regjeringens nasjonale miljømål 2.1. skal tapet av verneverdige kulturminner og kulturmiljø minimeres. Innen 2020 skal det foreligge kommunevise oversikter over verneverdige kulturminner og kulturmiljø. Oversiktene vil være en del av grunnlaget for å



prioritere hva som skal tas vare på. Riksantikvaren har vært klar på at kulturminneplanene vil være viktige redskaper når det skal fordeles økonomisk tilskudd til å bevare kulturminner.

Ellers gir disse stortingsmeldingene viktige føringer:

1. Nr 16 (2004-2005) *Leve med kulturminner*.
2. Nr 35 (2012-2013) *Framtid med fotfeste*.

Regionale føringer: «Et godt varp – strategisk plan for kulturminner og kulturmiljøer i Aust-Agder 2014 – 2017» ble enstemmig vedtatt i fylkestinget 25. februar 2014. Strategien viser hva som skulle være prioriterte satsningsområder på kulturminnevernområdet i fylket.

Lokale føringer: Kommuneplan for Birkenes 2015-2027 samfunnsdel og arealdelen 2010-2021.

2.3. Utfordringer framover

2.3.1 Økonomi

Birkenes kommune har store utfordringer med å få midlene til å strekke til når det gjelder kulturminnevern. En vedtatt kulturminneplan gir imidlertid mulighet for å søke midler fra ulike støtteordninger. Det som da ofte kreves, er at søker tar en egenandel. Da kan løsningen være at kommunen og frivillige organisasjoner deler på denne.

2.3.2 Vedlikehold

Det er ikke mulig å ta vare på alle kulturminner, men gjennom en kulturminneplan kan man velge ut noen få kulturminner man bør satse på. Ved ikke å gape over for mye kan det være mulig å fordele vedlikeholdsansvaret mellom det offentlige og frivillige/private, f. eks museumslag og historielag.

2.3.3 Menneskelige ressurser

Det er en utfordring framover å ha kunnskap innen kulturminnevern og også kompetanse på å hente inn midler fra ulike støtteordninger.

2.3.4 Kulturminner som forsvinner

Det er en utfordring å hindre at kulturminner forfaller. Det er nok verken vilje eller midler nok til å ta vare på alle. Det finnes støtteordning for å ta vare på kulturlandskap og kulturminner for de som driver landbruksproduksjon.

2.3.5 Immaterielle kulturminner

Kan være vanskelig å ta vare på. Det finnes båndopptak fra enkeltpersoner som forteller om hverdagsliv og hendelser. Likedan finnes det en del videoopptak, bl. a Birkenesfilmen. Det er også tatt vare på en del folkemusikk, bl. a fra Herefoss. Utfordringen er å katalogisere og gjøre disse tilgjengelige. Noe av dette er tatt vare på og ligger i Aust-Agder kulturhistoriske arkiv i Arendal, og noe ligger i kommunens arkiv på kommunehuset. Det finnes helt sikkert også både videoer og tape med kulturhistorisk verdi, som ligger lagret rundt om i private hjem.



3. Prioriteringer

Det er mange kulturminner i Birkenes. Kulturminneplanen skal bidra til at begrensede ressurser brukes best mulig. Så hva skal avgjøre om et kulturminne skal prioriteres?

3.1 Kriterier

Kulturminneplanen anbefaler at minst ett (helst flere) av disse kriteriene er oppfylt:

- ✓ Kulturminnet er sjeldent eller unikt
- ✓ Det er representativt for sitt slag
- ✓ Det egner seg til formidling av Birkenes' historie
- ✓ Det er med på å bygge lokal identitet
- ✓ Det er plassert slik at det er tilgjengelig for folk, i nærheten av der folk bor
- ✓ Det har betydning for mange innbyggere
- ✓ Det er en del av et opprinnelig miljø
- ✓ Det har potensial for næringsutvikling
- ✓ Det kan spille en rolle innenfor stedsutvikling
- ✓ Det kan skape lokalt engasjement, gjerne organisert
- ✓ Det gir muligheter for å markedsføre opplevelser knyttet til kulturminnet

3.2. Hva innebærer det at et kulturminne er prioritert?

Kriteriene over skal bidra til at kulturminner som er viktige for fellesskapet, blir prioritert. Det betyr bl.a. at Birkenes kommune kan innta en mer aktiv rolle. Det gjelder egne regler for freda kulturminner. Kommunen kan bidra på flere områder:

- ✓ Avsette midler i budsjettet
- ✓ Yte praktisk hjelp
- ✓ Hjelp med søknader om midler fra andre organisasjoner/myndigheter
- ✓ Ta med kulturminnet i planer og prosjekter der det er naturlig
- ✓ Gjøre en vurdering av kostnader knyttet til restaurering, vedlikehold og eventuell drift, gjennom kontakt mellom den kulturminneansvarlige og tekniske tjenester i kommunen.

4. Fokusområder

I den strategien som det var lagt opp til i planprogrammet, var det valgt ut tre fokusområder; Transport av folk og gods med vekt på elva og Lillesand-Flaksvandsbanen, kulturminner som står i fare for å forsvinne og fredede kulturminner.

Underveis i prosessen er det endret noe på fokuset. «Fredede kulturminner» er tatt ut. Automatisk fredede kulturminner i kommunen har fylket hovedansvar for. De automatisk fredede kulturminnene er registrert i Askeladden, som er Norges nettbasis. Isteden er det tatt



inn et nytt fokuspunkt, som går på å synliggjøre kulturminner og kople dem mot folkehelse og friluftsliv. Dette er et fokus Birkenes har hatt i flere år, og vi ønsker å videreutvikle det. Det er ikke noe eget kapittel som omhandler dette, men flere av tiltakene hensyntar denne koplingen.

- Transport av folk og gods, med vekt på elva og Lillesand-Flaksvandbanen
- Kulturminner som står i fare for å forsvinne
- Synligjør kulturminner i Birkenes, sett i sammenheng med folkehelse relaterte aktiviteter innen friluftsliv.

4.1. Transport av folk og gods

De eldste veiene i Birkenes er ikke anlegg, men «tråkk» i terrenget, skapt av menneskelig ferdsel. Etter gangstiene kom ridestiene. Landbruksprodukter og andre varer ble fraktet med kløv på hesteryggen. Utover i middelalderen ble samfunnet organisert slik at økt ferdsel skapte behov for å forbedre enkelte veier med steinheller, klopper og støttemurer. En del av disse veiene ble kalt kirkeveier, fordi de forbandt bygdene med kirkene. Det finnes også flere andre steinlagte hesteveier i Birkenes.

På 1600-tallet begynte man å anlegge de første kjøreveiene slik at man kunne ta seg fram med hest og vogn. Fra 1647 benyttet den norske postvesen en 4-6 fot bred rideveg som kom inn i Birkenes fra øst ved Svennssprang i Modalen, fortsatte forbi Tveide, over Tveideråsen og ned Byttingsdalen til Birkenes kirke. Sør for kirka går postvegtraseen langs elva til Drangsholt. På begynnelsen av 1800-tallet ble Vestlandske hovedvei anlagt mellom Stavanger og Oslo. Deler av denne gikk gjennom Birkenes. Man kan se fine murer den dag i dag, bl.a over Tveideråsen.

Elvene og bekkene har betydd mye for levering av tømmer opp gjennom årene, før lastebilene gjorde sitt inntog. Det ble fløtet tømmer i Birkenes hovedsakelig fra 15-1600-tallet og fram til ca 1960, så i mindre og mindre grad fram mot 1980.

4.1.1 Transportmidler

Av eldre transportmidler fra Birkenes kan nevnes:

I Haukomvannet i Vegusdal er det funnet flere stokkebåter, som er rundt 1000 år gamle. Det er også funnet en stokkebåt i Risvann. Båten «Padda» ble brukt som slepebåt på Herefossfjorden. Svalandsruta gikk i trafikk fra 1946 til langt utpå 1980-tallet.

NSB Sørlandsbanen hadde stasjoner på både Oggevatn, Fidjetun, Herefoss og Gauslå. I tillegg var det mange lokale togstopp/holdeplasser. Uldal holdeplass hadde bl. a. lasterampe og egen linje inn.

Det finnes flere fine jernbanebruer fra ca 1930-tallet som fortsatt er i bruk; brua over Ogge ved Sundstøl, brua over Brufossen ved Fidje og bru ved utfallsosen ved Fidjefjorden samt brua ved Hanefossen på Herefoss.

Lillesand-Flaksvandbanen fraktet tømmer, torv, alt mulig gods og passasjerer. Det var åtte togstopp på strekningen.



Status:

- ✓ En av stokkebåtene som ble funnet ved Haukomvannet, ligger utstilt på Iveland og Vegusdal bygdemuseum. Funnet er beskrevet i Vegusdal kultursoge.
- ✓ Svalandsruta (en buss) fra 1946 er blitt restaurert av en god dugnadsgjeng og står i dag på museet på Grasham. Den er i kjørbær stand og brukes ved ulike arrangement. Den er blitt et aktivum både for museet og for folk i bygda.
- ✓ Tveide stasjon ble kjøpt av Lillesand-Flaksvandbanen AS (LFB AS) i 2016.
- ✓ Bildearkiv: Det finnes mange bilder av ulike transportmidler gjennom tidene i Birkenes, samlet av Birkenes kameraklubb. Klubben overga alle bildene til Birkenes kommune som igjen har overgitt dem til Stiftelsen Birkenes bygdemuseum. Mange av bildene er nå scannet og digitalisert.
- ✓ Åsmund Knutson har skrevet et hefte om Lillesand-Flaksvandbanen.
- ✓ Den gamle brannbilen fra 1950-tallet er restaurert og står nå på museet på Tveide.
- ✓ Sørlandsbanen: Stasjonene på Fidjetun, Oggevatn og Gauslå er revet, mens Herefoss er ganske intakt. Herefoss stasjon eies av Bane Nor SF. Hovedbygningen fikk utvendige reparasjoner, og hele bygget ble malt på ny i 2019.
- ✓ I forbindelse med byggingen av Sørlandsbanen ble det etablert et pukkverk nær Herefoss stasjon. Alle installasjoner og bygninger er vekk. Rester etter ramper står fortsatt. Verket er meget stort. Det ble også bygget et vanntårn, som i dag står ved Herefoss stasjon.
- ✓ Det var to fløterbåter (kalt Padda), som gikk på Herefossfjorden i tida fra ca 1910-1970. Den første båten, som gikk fra 1910-1955 er tatt vare på og er i privat eie. Det var også en båt som gikk i Hanefossmagasinet 1960-1970.
- ✓ På Storøya («Øya» på folkemunne) i Herefossfjorden står det fortsatt ei fløterhytte, som nå er i privat eie. Det var to til av slike hytter i Herefossfjorden (ved Åmlisundet og ved Fossane). Disse finnes ikke lenger. Ved Fossane er det imidlertid bygget opp en ny koie, tilsvarende den gamle, på murene etter den opprinnelige.
- ✓ Det var tre fløterhytter i Uldalsgreina. Plasseringa var Beresundet ved Vågsdalsfjorden, Kiløyna ved Kålstraumfjorden og Langfosstaua ved Engelsåna. Alle disse er i privat eie og står fremdeles.



Svalandsruta fra 1946 er blitt restaurert av en god dugnadsgjeng.



Her er en av Padda- båtene som tidligere gikk på Herefossfjorden



Mål: Sørge for at flest mulig av disse kulturminnene blir godt ivaretatt.

Tiltak:

1. Sørge for godt vedlikehold av LFB - toget som står i Birkeland sentrum. Ansv: Kommunen
2. Sørge for godt vedlikehold av Svalandsruta og brannbilen. Ansvar: Museet BBM.
3. Ivareta bildemateriellet på en sikker og god måte. Ansv: Museet BBM
4. Sette i stand Padda slik at folk kan se hvordan den så ut. Vise den fram. Ansvar: historielaget/frivillige/andre
5. Vurdere istandsetting av fløterhytta på Storøya. Ansvar: Privat, evt i samarbeid med andre
6. Foreta evt nye registreringer i Askeladden og Kulturminnesøk.

4.1.2 Ferdelsårer

Det finnes mange kulturminner innen denne kategorien: Gamle bruer, stier som Allmannavegen og Barnevandrerstien, fine steinlagte hesteveier, kirkeveier, Postvegen, Kongevegen og Vestlandske hovedvei. Langs disse veiene finnes det mange fine bruer, murer, osv. Det er et mål at noen av disse blir tatt vare på. Flere av disse stiene er i dag en del av turstinettet i Birkenes. Knyttet til disse stiene finnes det også mange gamle sagn.

Status:

- ✓ Barnevandrerstien gjennom Birkenes er merket og skiltet. Den går fra Åbål, over Tveideråsen til Tveide, videre mot Valstrand skole, derfra mot Risvann og så videre mot Landvik.
- ✓ Stigsveien, som lokalt også har vært kalt «Berestien», og «Bispeveien» kommer østfra i Birkenes ved tristeinsrøysa Loftskjerrsteinen. Johannes Havstad, Landvik, har grundig dokumentert denne stien gjennom Landvik og et stykke inn i Birkenes i to artikler i Landvik historielags årsskrift "Liv i Landvik" hhv. 1990 og 1991. Han antyder mulighetene for at dette kan være en oldtidsvei, dvs. eldre enn år 500 e.kr. Les om dette i boka «Stigselva» av Per Mollatt. Veien er også omtalt i kulturorienteringsheftet fra 2018.
- ✓ Åsmund Knutson har skrevet flere lokalhistoriske hefter som omtaler gamle ferdelsårer: «Gamle bruer og fergesteder over Tovdalselva», «Gamle offentlige veier gjennom Birkenes», «Kirkestier fra Mosfjell og Svaland» og «Kjørkestien over Kleppeheia».
- ✓ Deler av gamle Vestlandske hovedvei, bl.a. over Tveideråsen, er åpen for sykling og turgåing.
- ✓ Det finnes gamle kart over ferdelsårene i Birkenes omkring 1850.



Vegusdal:

- ✓ Kongevegen, Futevegen (Allmannavegen) og Kjørkevegen (Fidje – Engesland) i Vegusdal er merket og skiltet. Det er også satt opp opplysningsskilt enkelte steder langs stiene.
- ✓ Stien til Tillarknappen og Storemyrknuten på Engesland har eksistert i lang, lang tid. Det er nå merket løype til begge. Tillarknappen er med i toppturprosjektet i Birkenes.
- ✓ Det var en gammel ferdselsvei fra Store Sundstøl til Vindvand. Denne er ikke merket og er nok ikke særlig synlig.
- ✓ Det var en gammel skolevei fra Håstøl til Retterholt . Den er ikke merket og lite synlig.



Den gamle Kongeveien, Futevegen og Kjørkevegen i Vegusdal er alle merket med slike skilt.

Herefoss:

- ✓ Jernbanebrua over Hanefossen er det største og mest imponerende byggverket vi har.
- ✓ Allmannavegen gjennom Herefoss er ikke merket
- ✓ Ågot Gulbrandson har skrevet heftet «Ekskursjoner for Herefoss skole», der Allmannavegen og andre stier, veier og severdigheter er beskrevet.
- ✓ Det er en gammel ferdselsvei mellom Nes og Landås. Den er merket.
- ✓ Det er en gammel ferdselsvei mellom Retterstøl og Uldal. Den er merket, men det trengs oppfrisking.
- ✓ Det er en gammel ferdselsvei fra Stien til Herefoss. Den er merket, men trenger oppfrisking.
- ✓ Det var en gammel ferdselsvei mellom Gauslå og Herefoss. Den er nedbygd og finnes ikke lenger.
- ✓ Det er en gammel ferdselsvei fra Gauslå til Hynnekleiv. Den er i god stand, men trenger oppmerking.
- ✓ Det finnes rester etter gamle brukar flere steder, f.eks Skåre bru. Skårebrua ble sprengt under krigen.



Jernbanebrua over Hanefossen er et mektig skue.

Mål: Vedlikeholde og utvikle noen av disse veiene og stiene slik at de er tilgjengelige til enhver tid for allmennheten. De stiene som ligger nær der folk bor, og som vil bli brukt, skal prioriteres.

Tiltak:

1. Vedlikeholde og friske opp merking av noen av de gamle ferdselsveiene i Vegusdal.
Ansvar: VVV turstigruppa
2. Vedlikeholde å friske opp merking av noen av de gamle ferdselsveiene i Herefoss.
Ansvar: Private aktører
3. Lage flere opplysningsskilt som settes opp ved ferdselsårene, ev legges ut på nett.
Ansvar: Frivillige i samarbeid med kommunen
4. Foreta evt. nyregistreringer i Askeladden/Kulturminnesøk



4.1.3 Langs ferdselsårene

Det var nødvendig for hestene å få drikke vann. Langs veiene ble det anlagt hestetroer (brønnartroer). Ved Haugen i Vætingsbygda står det fortsatt ei brønnartro.

Melkeramper fantes det tidligere ved alle gårdene. Bussene hentet melka i spann og transporterte den til meieriene.

Ulike varp og kvilesteiner finnes ennå i Birkenes. F.eks varpene ved Uldalsåna og på Kleppeheia. Kvilesteiner finnes på Mosfjellheia og Svalandsheia. Gauslåvarpet (steinhaug) ligger fremdeles. Vegusdalsvarpet på grensa mellom Vegusdal og Breisåsen ligger ved Futevgen. Varpet i Varpelia er ikke synlig lenger.

Minnesteiner og bautasteiner er det også flere av i Birkenes. Skilsteinane på Tveide ligger ved gamle Vestlandske hovedvei, og Trottosteinen på Mosfjeldheia ligger langs stien mellom Heimdal og Tjøntveit.

Det fantes også gamle ridesteiner, f. eks på Retterstøl, der det var en ekserserplass. Disse ligger nå unde rvann.

Ved grensene mellom kommunene sto det egne grenseskilt ved veiene, eks. mellom Birkenes og Kristiansand (på Svalandsheia), mellom Birkenes og Landvik (på Håbeslandsheia), mellom Birkenes og Lillesand og mellom Mykland og Herefoss osv. Noen av disse står fremdeles.

Brudeled eller brule`, som de heter i Vegusdal, finnes det flere av. Det finnes også andre, enkeltsteiner som ligger på rekke og rad over fjellknatter. Disse kan være til minne om antall hester eller folk i brudedefølget. Flere slike kan sees på Skårsheia og Lillemyrheia ved Breisåsen.

⋮

Likkviler fantes langs de gamle kirkeveiene. Ulike steinformasjoner ble laget slik at kista kunne stå oppå de. Det var viktig at kista ikke kom i kontakt med jord. Et eksempel er ganske intakt og ligger på Lillemyrheia i Breisåsmarka, langs den gamle Kirkeveien mellom Ytre Layvrak og Vegusdal. Denne er automatisk fredet. Her er også rester etter en gammel bønnebås. Pikksteiner er det også synlige rester etter langs samme vei. Dette var fruktbarhetssymboler og ble satt opp i forbindelse med brudedefølger som skulle til kirken og bli viet.

Status:

- ✓ Det er ei intakt melkerampe på Røynås, som er i privat eie.
- ✓ Ved veien i Mofia står det en stein på østsiden med inskripsjon. Steinen ble satt opp da veien mellom Lillesand og Birkeland ble åpnet i 1869.
- ✓ Åsmund Knutson har laget heftet «Bautasteinen på Hauane».
- ✓ Det står om Skilsteinane på Tveide i heftet «Jernalderen på Tveide med mer», forfattet av Åsmund Knutson. Steinene inngår i kulturminnet Tveide stasjon.
- ✓ Mellom Heimdal og Mosfjell, like ved hytta til Lillesand og omegn turistforening, står det en spesiell stein som kalles «Trottosteinen». Det er knyttet flere sagn/historier til denne steinen.
- ✓ Det ligger et synlig varp langs Kirkevegen ved Kloppekilen i Haukomvannet.



Dette skiltet står fortsatt langs veien over Svalandsheia



Skiltet sto tidligere på grensa mellom Birkenes og Lillesand langs 402 sør for Modalen



Birkenes kommune

- ✓ Uldalsvarpet og Retterstølvarpet ligger langs veien mellom Uldal til Retterstøl.
- ✓ Det er flere stompesteiner i Vegusdal. Det er usikkert hvorfor de kalles dette.
- ✓ Varp og steiner fra Vegusdal og Herefoss er omhandlet i de respektive bygdebøkene.
- ✓ På Håbesland står det et intakt kommunegrenseskilt mellom Birkenes og Landvik. Det står også et langs Lillesandsveien som viser grensa mellom Lillesand og Birkenes.
- ✓ Det er ei intakt brønnartro på museet på Tveide.

Mål: Å synliggjøre noen av disse kulturminnene for allmennheten ved hjelp av skilt og opplysningstavler.

Tiltak:

1. Sette opp informasjonsskilt ved Skilsteinane. Ansvar: LFB/kommunen/museet BBM
2. Registrere brønnetroer. Ansvar: Historielaget
3. Renske brønnartroa ved Tveide/Valtønn. Hvis den fortsatt finnes! Ansvar: Historielaget
4. Renske brønnetroa ved Haugen (Dalane). Ansvar: Historielaget
5. Foreta evt nyregistreringer i Askeladden/Kulturminnesøk

4.2. Kulturminner knyttet til fløting

Fra «tidenes morgen» har Tovdalselva og sidevassdragene vært selve livsnerven i Birkenes. Det betyr at mange kulturminner er knyttet til vassdraget. Her har det vært aktivitet fra de eldste tider og fram til i dag, blant annet jakt, fiske, samferdsel, industri og boligbygging. Eksport av tømmer og bord var god forretning for de indre bygder i seilskutetiden. Tovdalsvassdraget har vært brukt til tømmerfløting siden 15-1600 tallet. Allerede i 1674 ble det gitt kongelig privilegium til å sette bom i Flaksvann. Etter hvert kom fløtingen i mer organiserte former og særlig etter opprettelsen av fellesfløtingen i 1874 og fram til 1950-60-tallet førte dette til relativt store tilpasninger langs hele elveløpet gjennom fløtermurer. Stemmer ble bygd i de fleste sideelver, for eksempel Digeelva. Sidebekker har dannet grunnlag for flere sagbruk og bekkerverner. Rester av slike finnes mange steder. Det ble gitt kongelig løyve til å sette opp sag i Stovlandsbekken vest for Herefossfjorden i 1790, og det var bekkervern her fra 1661. På Heimdal var det kvernhus og sagbruk.



Det ble noen store mengder med tømmer i Flaksvann som ventet på å bli transportert videre. Her ser vi fire av de seks steinfylte bomhusene som holdt Fiansbommen på plass.

Flaksvann var hele tiden oppsamlingsplass for tømmer med stor hovedbom, skillebom, mange bomfestehus. Rundt vannet finner vi viktige kulturminner som fløterhytter, ruiner av Flaksvann dampsgag og høvleri (1899), kjerraten og endestasjonen til Lillesand-Flaksvannsbanen (1896). På 17-1800-tallet var også Flakk på vestsiden et lite industristed med 2-3 sager og tømmerrenne fra Digelva.

Tømmermengdene som ble fløtet ned Tovdalsvassdraget, varierte med årene. Rekorden ble satt i 1924 med 55 000 tylfter, eller 660 000 stokker. Siden gikk tallet stadig nedover. Og i 1981 var det helt slutt. Da var tømmertransporten for lengst overtatt av tømmerbiler, og elva og Flaksvann har siden vært tomme for tømmer.

I 2004 kjøpte Birkenes kommune ca. 100 mål skog på østsida av elva mellom Teinefossen og Flakkebrua. Selgerne er etterkommere av tollinspektør Iver Munthe Daae (1845-1924), som i sin tid kjøpte mange eiendommer og rettigheter knyttet til elva. Området ble kjøpt med støtte fra staten og er øremerket «friluftsliv for alle».



Langs elva er det tilrettelagt med fine turstier, gapahuker og informasjonsskilt som forteller om kulturminnene langs elva.

Status:

- ✓ Tønnes Hagestad har skrevet boka « Fløtningens historie i Otra og Tovdalselva».
- ✓ Det er skrevet om fellesfløtinga i historielagets årsskrift nr 1 og nr 2 fra 1982 og 1983.
- ✓ Åsmund Knutson har skrevet det lokalhistoriske heftet «Teinefoss», som kan linkes til fløtingen.
- ✓ Egil Flakk har etablert et privat fløtermuseum på Flakk, der han har flere bilder og gjenstander som har vært tilknyttet fløtingen.
- ✓ I dag er det tilrettelagt for friluftsliv langs elva, og det er utført flere tiltak for å vise fram gamle kulturminner. Det er satt opp flere opplysningskilt om livet langs elva, bl.a. om fløtingen.
- ✓ Det er etablert tursti fra Fiane til Teinefossen, tilgjengelig for rullestolbrukere, og det er etablert en enklere tursti fra Teinfossen til Slettane bru på vestsida samt en på østsida av elva fra Slettane bru til Slågedalsbrua. Også her er det satt opp opplysningskilt om kulturminner langs elva, bl.a. om sagbruk og tømmer skjermene osv. Langs disse stiene får folk oppleve alle de gamle tømmer skjermene og tre gamle bruer.
- ✓ Langs elva er det også satt opp stedsnavnskilt, slik at gamle navn tas vare på.
- ✓ Det er bygget flere gapahuker ved elva.
- ✓ I historielagets årsskrift (1984) har Sigurd Belland skrevet om fløting i Skrerosåna og Fjermedalsåna. Jens Vellene har skrevet om fløting i Uldalsvassdraget i 1986 (Rettåna og Engelsåna)
- ✓ I alle bygdesogene er fløtinga beskrevet.
- ✓ Den store bomkjettingen i Herefossfjorden er tatt vare på og ligger nå synlig ved Herefoss kirke, der den er brukt som avgrensing mellom parkeringsplassen og fjorden.



*Det er bygget en gapahuk for allmennheten like ved den gamle Slågedalsbrua. (Eriksbu)
Bildet er fra åpningen i juni 2016.*



- ✓ Den gamle plankebrua ved Fidjestemmen står fremdeles. Den er i privat eie.

Mål: Vedlikeholde og bevare disse kulturminnene samt etablere nye tiltak som viser enda flere kulturminner langs elva.

Tiltak:

1. Digitalisere beskrivelsene av alle turene og informere om kulturminnene, slik at de er lette å finne på internett. Ansvar: Birkenes kommune
2. Gjøre de lokalhistoriske heftene tilgjengelig på nett. Ansvar: Kommunen i samarbeid med historielaget og andre frivillige.
3. Sørge for at oversikten over innholdet i historielagets årsskrift blir tilgjengelig. Alle heftene bør være tilgjengelig på biblioteket, og de bør legges ut på nett. Ansvar: Kommunen i samarbeid med historielaget og andre frivillige.

4.2.1 Fløtermurer/skjermer/bomhus/stemmer

Det finnes rundt 30 små eller store fløtermurer langs den delen av Tovdalselva som renner gjennom Birkenes. De fleste skjermene ble bygget mellom 1865 og 1900. I dag synliggjøres flere av skjermene i forbindelse med nye turstier som er laget langs elva de siste årene. Det er ved enkelte skjermer satt opp skilt som forteller noe av historien knyttet til fløting. Andre plasser langs elva er det også rester etter bomhus, særlig i Flaksvann.

Status:

- ✓ Mange av skjermene er i dag synliggjort ved at det er laget turstier langs Tovdalselva.
- ✓ Mange stemmer og fløterskjermer er intakte, også i de andre elvene.
- ✓ En tømmer skjerm ved Elveplassen er reparert og omgjort til fiskeplass for rullestolbrukere.
- ✓ Skjermen like nord for Teinefossen, på vestsida, er utbedret med en enkel bru og smijernsrekkverk slik at folk kan gå trygt ut på den. Det er også satt opp skilt med opplysninger om skjermene.
- ✓ Skjermen ved Årdalsia trenger reparasjon for at ikke hele skjermen skal bli ødelagt, og elva ta en ny vei.
- ✓ Også skjermene ved Hoggfoss og Smørfoss trenger rehabilitering.



Fløtermuren like ovenfor Teinefossen ble besøkt av miljøvernminister Tine Sundtoft 24. august 2015 i forbindelse med åpning av ny elvesti.

Herefoss:

- ✓ Det finnes en skjerm i Hanefossen og Storfossen ovenfor Gauslå.
- ✓ Ved Fossane er det også en skjerm.



Vegusdal:

- ✓ Det finnes skjermmer i alle elvene. De mest imponerende er ved Sagtjønna ved Fidje og ved Skjerfossane ved Furholt.
- ✓ Det finnes flere stemmer: Retterholtsstemmen, Fidjstemmen, Uldalsgreina, Kolstraumsstemmen, Engelsåna, Ålekjerstemmen (nå Ljosevannstemmen) og Haukomstemmen. Nesten alle er intakte.
- ✓ Det finnes også stemmer i Skrerosåna: Skaphølstemmen/Vassvannet, Bellandsosen/Dovlandsvannet, Vranglistemmen/RV 405. I Fjermedalsåna finner man Fidjelandstjønnene, Vetrhusstemmen, Fjermerosstemmen.
- ✓ Det fantes stamper i flere fosser som ble brukt ved tilbereding av lin. Bla a i Skårsfossen og i fossen på Engesland (nedenfor Haugvadbakken).



Skjerm ved Storfossen i Herefoss

Mål: Sørge for at flest mulig av fløterskjermene i Tovdalselva er intakte. Sørge for at noen av skjermene i sideelvene tas vare på.

Tiltak:

1. Lage en statusoversikt over alle skjermene i Tovdalselva og sette opp ei prioriteringsliste over hvilke som bør repareres. Ansvar: Kommunen. Prioriteringsliste;
 1. Skjermen ved Årdalsia øst bør repareres.
 2. Skjermen ved Smørfoss. Her må det monteres nye eikeplank i luka
 3. Skjermen ved Hoggfoss bør repareres.
2. Lage en statusoversikt over noen av sideelvene med et forslag til aktuelle skjermmer som bør vedlikeholdes. Ansvar: Historielaget/frivillige/andre

4.2.2 Bruer og fergeleier

Det har vært 14 bruer over Tovdalselva fra Herefoss og ned til Drangsholt. Alle disse bruene er kulturminner på hvert sitt vis. Selv om flere av de bevarte bruene ikke lenger er kjørbare, er flere nå restaurert og omgjort til rene gangbruer, takket være en enorm dugnadsvilje.

Noen bruer finnes det bare rester igjen av: Flå gangbru og Raensbrua.

Over Storefoss ved Gauslå er det ei vaierbru som fortsatt kan brukes (på egen risiko).

Det har vært flere fergesteder langs elva. Fergesundet på

Nes i Herefoss er nok kanskje ett av de eldste. Ingen har

funnet ut når dette fergestedet ble tatt i bruk. Det har bodd folk i Herefoss helt siden bronsealderen. Dette fergestedet ble lagt ned i 1960, da det kom vei til Nes. Også på



Bygging av Senumstad bru



Senumstad var det fergetrafikk i mange år. Senumstadbrua ble åpnet i 1956, og da var det slutt på fergetrafikken der. Andre steder med fergeforbindelse: Gauslå, Hagestad, Flakk, Fiane, Mollestad, Bjorhus, Rugsland, Åbål og Grødum. Åbål fergested var en del av Vestlandske hovedvei.

Status:

- ✓ Åsmund Knutson har skrevet «Bruer og fergesteder over Tovdalselva i Birkenes». Dette lokalhistoriske heftet gir et godt innblikk i historien til alle bruene og fergestedene.
- ✓ Slågedalsbrua ble restaurert på dugnad og offisielt åpnet 19. august 2005 og den er blitt brukt flittig helt fram til 2017. Den ble dessverre stengt i 2017 etter den store flommen.
- ✓ Slettane bru er kommunalt eid. Den ble renovert av en dugnadsgjeng i 2012/ 2013 i regi av «Venner av Slettane bro» og er i dag gang- og sykkelbru.
- ✓ Flakkebrua er kommunalt eid. Den ble renovert på dugnad i 2001/ 2002 og er i dag gang- og sykkelbru. Disse tre bruene er en del av et utbygd turstinnett i Birkelandsområdet.
- ✓ Rugslandsbrua ble renovert på dugnad i 1998.
- ✓ Det er flere intakte og flotte jernbanebruer; i Ogge over Sundet, ved Fidjetun over Rettåna og ikke minst den flotte brua over Hanefossen på Herefoss.
- ✓ Jernbanebruna over Moelva er den eneste brua fra Lillesand-Flaksvandbanen som fortsatt eksisterer. Den er ganske intakt, men brudekket er dårlig. (Se kapittel om LFB)
- ✓ Det gikk ferje over Vågsdalsfjorden, noe som ble slutt i 1894. Da ble det bygget bru.
- ✓ Det var ei gangbru ved Senumstad som gikk der brua er i dag. Den ble fjernet da de fikk den nye brua i 1956.
- ✓ Mollestadbrua var tidligere kjørebru, men brukes nå kun som gang- og sykkelbru. Den brukes en del på sommerstid ved bading på Sandøyra. Mollestadbrua er sentral i forbindelse med Gummibåtfestivalen som arrangeres annethvert år . Det er et større arrangement ved brua. Den har behov for renovering.



Slågedalsbrua før og etter restaurering. Brua har vært mye brukt etter restaureringen.



Slettane bru etter restaurering i 2013



Mål: Opprettholde noen av gangbruene.

Tiltak:

1. Sørge for at Slågedalsbrua kan opprettholdes som gangbru. Ansvar: Private, kommunen og ulike støtteordninger
2. Digitalisere alle de lokalhistoriske heftene. Ansvar: Kommunen
3. Gjøre en tilstandsvurdering av jernbanebrua over Moelva og vurdere om den bør repareres. Ansvar: LFB
4. Vurdere rehabilitering av den gamle Mollestadbrua.
5. Vurdere å gjenoppbygge Flåbrua. Ansvar: Private/frivillige/offentlige
6. Vurdere om andre bruer kan være aktuelle å reparere. Ansvar: private, kommunen eller lag/foreninger.
7. Foreta evt. nyregistreringer i Askeladden/Kulturminnesøk

4.2.3 Flom

I 1892 startet målinger av vannføringen i Tovdalselva. Den høyeste målingen som er registrert, var i oktober 2017. Da var Birkeland isolert fra omverdenen, da alle veier ut og inn til Birkeland var stengte. NVE har målestasjon i Flaksvann, og på det meste rant det da 1195 kubikkmeter vann pr. sekund!

Det har vært mange andre flommer opp gjennom årene, men ingen som den i 2017! Kong Harald var på besøk i Birkenes etter flommen.

De fire høyeste vannstandene over normalen i Flaksvann er registrert slik:

1892 - 6,69 m, 1959 - 6,41 m, 1976 - 4,29 m, 1987 - 5,71 m, 2017 – 7.41

Enkelte kulturminner langs elva har blitt ødelagt eller fått skader som følge av flommer. Både bruer og tømmer skjermer har blitt skadet.



Flakkebrua holdt på å ryke under flommen i 2017



Kong Harald var rundt på flere steder i bygda som var blitt rammet av flommen. Han spiste lunch på kommunehuset der han bl.a ble møtt av flere hundre skolebarn!

Status:

- ✓ Flakkebrua fikk store skader og ble reparert etter flommen i 2017.
- ✓ Slågedalsbrua ble stengt etter flommen i 2017 og er foreløpig ikke gjenåpnet.
- ✓ Enkelte fløtermurer fikk skader under flommen i 2017.
- ✓ Flere gapahuker fikk skader under denne flommen.



Birkenes kommune

- ✓ Veibrua over Hanefossen ble også stengt etter flommen i 2017 og måtte repareres etterpå.
- ✓ Det har vært satt i gang flomsikringstiltak for å beholde turstiene langs elva. Deler av elvestien er nå laget i betong, flere bord og benker er festet med kjetting til store trær, og enkelte bord og benker er laget i stein.

Mål: Sikre at turstiene og bruene langs elva opprettholdes, og at det gjøres nødvendige tiltak framover på spesielt flomutsatte områder.

Tiltak:

1. Vurdere flere sikringstiltak. Ansvar: Kommunen

4.2.4 Sagbruk, tømmerrenner og skåd/skot

Det var et stort vandrevet sagbruk i Teinefossen, som ble etablert i 1776. Senere ble det bygget et dampdrevet sagbruk ved Flaksvann; Flaksvand dampsag og høvleri. Dette ble etter hvert flyttet til Fosbæk i Lillesand. Senere ble det bygget ei sag også ved Strandevoll i Flaksvann. Denne ble revet på 50-tallet og flyttet til Birkeland (Otto Nessets sag). Andre sagbruk nær elva: Ved Flakkefossen, på Rislå, ved Åbål, Bjellandssaga, Stovelandssaga og i Neskilen ved Herefossfjorden.

Det lå sagbruk på østsiden av Vågsdalsfjorden. Det lå også sagbruk ved Rettåna og i sideelvene Alle disse er vekk nå.

Mange gårder i Birkenes hadde både eget sagbruk og egen kvern.



Sagbruket til venstre er Flaksvand dampsag og høvleri (1899-1910) og bildet til høyre er fra den gamle tømmerrenna i Flakkefossen.

Status:

- ✓ Alle sagene er revet.
- ✓ Åsmund Knutson har skrevet heftet «Flaksvand dampsag og høvleri».
- ✓ Opplysningskilt er satt opp ved restene etter det gamle sagbruket i Teinefossen.
- ✓ Det finnes ennå noen få rester etter den stor tømmerrenna i Flakkefossen.



Mål: Sikre at allmennheten får vite historien om livet langs elva

Tiltak:

1. Digitalisere alle de lokalhistoriske heftene. Ansvar: Kommunen
2. Sørgje for at skolene til enhver tid har tilgang til alle lokalhistoriske hefter, deriblant heftene knyttet til tømmerfløting og sagbruk. Ansvar: Oppvekstkontoret, skolene (rektor).
3. Vurdere å ta vare på rester etter sagbruket ved Flakkefossen. Ansvar: Historielaget
4. Sette opp opplysningsskilt ved Flakkefossen med bilder og tekst (tømmerrenna, sagbruk osv) Ansvar: Kommunen
5. Lage sceniske oppleveler for å formidle kulturarven, eks et historisk spel med utgangspunkt i elva og tømmerfløtinga.
6. Foreta evt. nyregistreringer i Askeladden/Kulturm

4.2.5 Sideelvene/bekkene.

I de fleste av de nære sideelvene og bekkene til Tovdalselva har det vært drevet fløting av tømmer. Fra Flakke loner ble tømmeret i Dikeelva sendt ned Flakkefossen via ei tømmerrenne.

Av andre fløterelver kan nevnes: Uldalsåna med sideelver, Fjermerosåna, Skrerosåna, Risåna, Moelva, Stikselva samt mange mindre bekker. Blant de mindre bekkene er Møllebekken i Birkeland sentrum. Langs det vassdraget har der vært mange kverner og sager, og det var til og med planlagt et kraftverk i 1914 (som det ikke ble noe av).

Tidlig på 1900-tallet ble det anlagt flere private små kraftverk, bl. a Steinsland, Flå, Stoveland, Topland, Åbål, Engesland (Der aust), Katerås, Væting, Åmli (Søre Herefoss).

Status:

- ✓ Det er merket tursti langs Dikeelva.
- ✓ Opplysningsskilt er satt opp ved de gamle husmannsplassene Eikhola og Homslia.
- ✓ Brua over Vrangefoss i Dikeelva er restaurert.
- ✓ Det er synlige rester etter sager og kraftverk i flere av sideelvene. Det er bl. a. synlige rester etter kraftverket på Steinsland.
- ✓ Det er synlige rester etter mølla i Mølledalen.
- ✓ Anne Mette Hope og Kay Severinsen har forfattet et hefte om fisk (gyting osv) i sidebekkene. (2007)
- ✓ Det finnes noen ganske intakte kraftverk, bl. a. på Stoveland.
- ✓ Mye av dette er beskrevet i bygdesogene.



Brua over Vrangefoss i Dige-elva er blitt restaurert.

Mål: Sørge for informasjon om sideelvenes betydning for tømmerfløting.

Tiltak:

1. Opplysningskilt ved Flakkefossen om tømmerrenna og fløtingen, skilt ved turområdet Flakke loner. Ansvar: Kommunen i samarbeid med frivillige.
2. Vurdere om det bør settes opp flere opplysningskilt langs noen kulturminner langs sideelvene. Ansvar. Historielaget i samarbeid med kommune/andre.

4.2.6 Flaksvann

Allerede i 1572 lot lensherren i Nedenes amt, Erik Munk, bygge sag på Flakk, en av de første i hele amtet. I 1674 ble det gitt kongelig privilegium til å sette bom i Flaksvann.

Tømmerfløtingen kom i mer organiserte former med opprettelsen av fellesfløtningen i 1874. Flaksvann var hele tida oppsamlingsplass for tømmer med stor hovedbom, skillebommer og mange bomhus. Lasta ble sortert og enten sendt videre nedover elva eller tatt opp ved hjelp av hest. Senere, etter at jernbanen kom i 1896, ble tømmeret lastet opp ved hjelp av et mekanisk apparat som ble kalt kjerrat. Den ble de første åra drevet av en dampmaskin, men fikk elektrisk drift i 1923. Bomfestehuset for storbommen ved Nordheim er et steinfyllt laftebygg forankret i ei stor eik. Bygget ble overdratt fra fellesfløtningen til Birkenes bygdemuseum i 1987, mens restene av eika nå bare vises som en morken stubbe. Fløterhytta like ved, opprinnelig ei hvilebu, er nå åpen for publikum. Sporene etter tidlig bebyggelse og industri i dette området ved Flaksvann danner et kulturmiljø som er viktig for forståelsen av hvordan Birkeland vokste fram fra slutten av 1800-tallet.



Til venstre sees kjerraten på Flaksvann. Til høyre ser man at det var et yrende liv utenfor butikken på Flaksvann som var hovedsentrum før Birkeland ble bygget opp.

Status:

- ✓ Åsmund Knutson har skrevet flere lokalhistoriske hefter som omtaler fløtingen og virksomheten i og rundt Flaksvann.
- ✓ Stiftelsen Birkenes bygdemuseum har ansvar for fløterhytta og bomfestehuset på Flaksvann. Stiftelsen Birkenes bygdemuseum har restaurert den gamle fløterhytta ved Flaksvann og blant annet skiftet ut gulv og vinduer. Hytta ble brukt som oppholdsrom for fløterne. Området rundt hytta har blitt planert. Det er også laget opplysningsskilt ved fløterhytta og kjerraten, som forteller om fløtingen osv.
- ✓ Det er satt opp opplysningsskilt på Fiane, som forteller om fløtingen mm.
- ✓ Bomfestehuset på land står fortsatt, men den store eika som kjettingen er festet i, er ramlet ned.
- ✓ Bomhuset uti vannet som er bygd delvis i betong, står ennå. Det ble bygget i 1920-åra.
- ✓ Ved liten vannføring ser vi rester etter bomfestehusene både ved Nettet og Nyhaven/Fiane.
- ✓ Det er merket tursti fra Fiane og oppover langs elva
- ✓ Birkeland skole har egen lokal kulturuke hvert år, der bl. a, livet rundt Flaksvann i tidligere tider er tema.
- ✓ Egil Flakk har etablert et privat fløtermuseum på Flakk.
- ✓ Fløterhytta på vestsiden av Flaksvann eksisterer fremdeles, men er i ganske dårlig forfatning. Den er i privat eie.



Bomhuset står den dag i dag ute i vannet på Flaksvann.



Mål: Sørge for at lokalhistorien omkring Flaksvann blir tatt vare på.

Tiltak:

1. Digitalisere alle de lokalhistoriske heftene. Ansvar: Kulturkontoret.
2. Sørge for at skolene til enhver tid har tilgang til alle lokalhistoriske hefter. Ansvar: Skolene (rektor) og oppvekstkontoret.
3. Lage en plan for området med det mål å få ryddet og bedret tilgjengeligheten for publikum, samt finne ut hvem som skal ha ansvar for hva. Ansvar: Samarbeid mellom museet/LFB/kommunen.
4. Sørge for god kontakt mellom de private eierne av pakkhuset og Flaksvand stasjon og museet/LFB. Ansvar: Museet/LFB.
5. Ta vare på restene etter Kjerraten. Ansvar: Museet/LFB
6. Ta vare på bomhuset ute i vannet. Huset eies mest sannsynlig av Fellesfløtinga. Det bør vurderes om ansvaret bør overflyttes til Birkenes bygdemuseum
7. Foreta evt. nyregistreringer i Askeladden/Kulturminnesøk

4.2.7 Bygninger ved elva

Langs vassdraget er det registrert spor etter kontinuerlig bosetting fra eldre steinalder og frem til i dag. Sporene grupperer seg i hovedsak rundt tre perioder – steinalder – jernalder og tiden fra 1800 og frem til i dag. Steinalderlokalteter er registrert nord i Herefossfjorden, på Storøya i Herefossfjorden, ved Rislå og i Slågedalen . Dessuten er det registrert lokaliteter i Natveitområdet og i Lølandsfjorden/Ogge-området. Funnene fra denne tiden er flint og kvartsavslag og redskaper.

Spor etter bosetting i jernalder påvises oftest gjennom gravfunn siden gravhaugene lå i tilknytning til bostedet. I Herefoss er det registrert gravhauger og funnet et sverd. Gravhauger finnes også på Rislå, Hagestad, i Birkeland og på Mollestad hvor det også er gjort mange gjenstandsfunn.

Middelalderen preges av lite funn og befolkningsnedgang. Gårder som ble lagt øde etter svartedauden og siden ikke tatt opp igjen finnes trolig langs vassdraget. På de mest attraktive stedene har bosettingen vært kontinuerlig og de eldre sporene ligger derfor skjult under dagens dyrka mark og bebyggelse.

SEFRAK-registeret viser mange bevarte bygninger eldre enn 100 år spredt langs hele vassdraget. Et av de eldste er Nes gård på Herefoss som ligger idyllisk til ved fjorden. Den var tidligere sorenskriver-gård. Hovedbygningen på Nes ble bygget i 1763-1764, og eksteriøret er nesten uforandret i dag. Gården er i privat eie.



Nes gård ved Herefossfjorden



Årdalen gård

Huset i Årdalen nord for Birkeland ble bygd i 1759, trolig med gjenbruk av materialer fra det gamle setehuset fra 1690. Årdalen fikk fylkets bygningsvernpris i 1998.

Huset er i privat eie.

Foruten sagbruka som er omtalt andre steder, var det flere bygninger langs elva. Teinefosshuset sto på oversiden av den nåværende Mosfjellveien like ved Teinefossen.



Villaen slik den ser ut i dag. Huset ble flyttet fra Oslo og gjenreist nær Teinefossen i 1915.

«Villaen», tidligere kalt «Bondegården», er en bygning med en spesiell historie. I 1914 var det en utstilling i Oslo for å markere 100-årsjubiléet for grunnloven. Iver Munthe Daae falt for en modell av en 200 år gammel bondegård fra Østfold. Han kjøpte like godt hele bygningen! Den ble revet, merket, flyttet og gjenreist i 1915 nær Teinefossen. Den ble fraktet med kystbåten til Lillesand, deretter med jernbanen til Birkeland stasjon og siste strekning gjennom skogen med hest og kjerre. Familien Daae ferierte her i mange år. Huset ble senere solgt, men eiendommen beholdt Daae-familien helt til 2004 da Birkenes kommune, ved hjelp av statlige midler, fikk kjøpt eiendommen.



Flakk gård ligger ved Flaksvand/Tovdalselva

Flakk gård ligger majestetisk i dag på vestsiden av Flaksvann. Selve bygningen ble oppført tidlig på 1800-tallet. I 1896 kjøpte Birkenes kommune denne gården og den var gamleheim/pleieheim fram til ca 1960. Gården er nå i privat eie.

Langs Flaksvann var det mange boplasser pga virksomheten med sagbruk og fløting.

I Husehølen like nord for Birkenes kirke, langs den gamle postveien, lå det to husmannsplasser under gårdene på Østre Mollestad. Det var Øvrehus og Nedrehus. Begge plassene solgte kaffi og mat til kjerkefolk. Nedrehus blei revet midt på 1900-tallet, men Øvrehus eksisterer fortsatt. Offisielt het det Elvegaard, men det blei kalt for Huset. Det gamle Huset blei revet i år 2000 og gjenreist i Slogedalen i 2003.



I dag står Øvrehus (Elvegaard) i Slågedalen. Det ble flyttet hit i år 2000.

Ved Senumstad/Vinterstøa står det et mindre uthus/bu på nedsiden av RV 41, som sannsynligvis ble brukt som fløterhytte. Det var en sag her som var i drift til etter krigen.



Status:

- ✓ Inger Birkeland Slogedal fikk flyttet det gamle huset som sto ved Husehølen like nord for Birkenes kirke. Det er i dag blitt et fint lite hus og står i Slogedalen.
- ✓ For noen år siden (2006) hadde 4H et prosjekt som het «Rydd et kulturminne». Tveitås 4H ryddet rundt ruinene etter Teinefosshuset. Det gror fort igjen og det trengs en ny opprydding rundt ruinene.
- ✓ De store gårdene som alle er i privat eie (Årdalen gård, Nes gård og Flakk gård) er meget godt tatt vare på. Villaen likeså. Det henvises til bygdebøkene for nærmere informasjon om de ulike gårdene. Det finnes også informasjon om historien til gårdene på nettet, spesielt Nes gård.
- ✓ Bua på Nes. En av de eldste bygninger igjen langs Herefossfjorden. Tilhører Nes gård.
- ✓ Bua ved elva som står like ved Vinterstøa, ble brukt som flåterbu. Den står fremdeles, men er i litt dårlig forfatning. Den er i privat eie. Like oppforbi (ca 200 m) ligger det ei gammel sag som også er i privat eie.

4.2.8 Opplevelser langs elva

I alle tider har elva vært benyttet til matauk i form av fiske, samt lek og moro. I dag brukes elva også til padling og elverafting, og det er laget turstier langs elvebredden. Tidligere var det St.Hansfeiring flere steder ved elva. På Birkeland ble St.Hans feiret på Flakkeholmen/Fiane. Her var det også dyrskue i mange år.

Tovdalselva er en av flere sørlandske lakseelver hvor laksen er reetablert gjennom storstilte kalkingsprosjekter og utsetting av rognkasser. Elva byr på varierte fiskemuligheter. I tidligere tider var elva den tredje største lakselva i Norge, og folk kom langveisfra for å fiske.

Det kom rike oppkjøpere og kjøpte fiskerettigheter.

Tolldirektør Ivar Munthe Daae kjøpte både grunn og fiskerettigheter langs elva, og etter hvert fikk han også kjøpt området rundt Teinefossen. Etter at Birkenes kommune fikk kjøpt denne eiendommen er det blitt tilrettelagt flere tiltak for allmennheten langs elva.



Status:

- ✓ Det er lagt til rette for flere aktiviteter langs elva: To sandvolleyballbaner, fiskeplass for rullestolbrukere, hoppeplatå fra Flakkebrua og gapahuker ved Elveplassen, Tellefsbu og Eriksbu. Det er også flere gapahuker langs elva; i Soppekjerrane, ved Laksefoss, i Buhølen på Flå (Trygvesbu og Torfinnsbu). Det er toalett på Elveplassen. Langs elva er det laget turstier med innlagte opplysningskilt om ulike kulturminner mm. Det er satt ut bord og benker.
- ✓ Det er fantastiske fiskemuligheter i både Tovdalselva og sideelvene.
- ✓ Det er også gode padlemuligheter i både Tovdalselva og sideelvene.
- ✓ Det er gode bademuligheter flere steder langs elva. I Teinefossen og Hanefossen er det spennende jettegryter.
- ✓ På Herefoss, i Kjerkekilen, er det tilrettelagt med badeanlegg, brygger og





sandvolleyballbane. Anlegget ble åpnet i 2019.

Mål: Holde vedlike etablerte tiltak og utvikle nye

Tiltak:

1. Lage tursti fra Årdalen til Teinefossbrua på østsida av elva. Ansvar: Frivillige i samarbeid med kommunen
2. Lage et fløtningsprosjekt i Tovdalselva, lokalisert til rasteplassen sør for Søre Herefoss. Her vil det inngå diverse fløtningsminner og fløterbåten Padda. Dette omfatter utstilling og informasjon.
Ansvar: Samarbeid mellom frivillige og offentlige
3. Lage universelt utformet tursti med gangbru langs det bratte partiet like øst for Teinefossen
Ansvar: Samarbeid mellom frivillige og offentlige

4.2.9 Lokale navn langs elva

Gjennom historien har det oppstått mange ulike navn langs elva; navn på fiskeplasser, badeplasser, rasteplasser, fine plasser, stygge plasser osv. Det foreligger flere oversikter over navn i Birkenes og noen spesifikt for elva. Vidar Haslum har skrevet en omfattende navnesamling over gårdene i Birkenes. Her omtales også noen navn langs elva. Denne samlingen blir sannsynligvis bygdebok nr 5 i Birkenes.

Status:

- ✓ Det er laget noen skoleoppgaver med kart og oversikt over lokale navn langs elva.
- ✓ Sportsfiskeforeningen har også utarbeidet kart med påsatte navn.
- ✓ Jens Vellene lager en oversikt over lokale navn langs Uldalsvassdraget.
- ✓ Vidar Haslum er i ferd med å avslutte sitt praktverk om navn og gårder i Birkenes.

Mål: Sørge for at dokumentene om navn langs elva blir tilgjengelige for allmennheten

Tiltak: Digitalisere dokumentene og legge dem ut på nettet.

Ansvar: Kommunen



4.3. Kulturminner knyttet til Lillesand - Flaksvandbanen (LFB)



Grunnlaget for bygging av Lillesand - Flaksvandbanen var den utfordrende fløtningen i Tovdalselva, spesielt mellom Flaksvann og Boen. Dette, sammen med en risikabel omvei for transport av tømmeret i sjøen og til dels over åpent havstykke til Lillesand, medførte en betraktelig lengre transporttid enn ved å etablere en jernbaneforbindelse, som var datidens løsning for transport over land. Fra banens åpning var det derfor en fullstendig utskillelse av last i Flaksvann, slik at last som naturlig skulle leveres i Topdalsfjorden, skiltes fra last som skulle til brukene langs jernbanen, ved Lillesand og langs kysten østover.

Ideen om en jernbane mellom Lillesand og Flaksvann ble tatt opp med Indredepartementet av Amtmannen i Nedenes i desember 1884. I 1889 forelå så de første undersøkelser for et "Tertiært jernbaneanlæg Lillesand til Flaksvand" der linjeføring, teknisk anlegg, stasjoner, holdeplasser og rullende materiell var vurdert og kostnadsberegnet. Prosjektet ble behandlet av Stortinget 22. juni 1891, og konsesjon ble gitt den 31. august 1892. Banen ble organisert som et interkommunalt aksjeselskap med de nærliggende kommuner som aksjonærer. Lillesand-Flaksvandbanen, den 17 km lange strekningen mellom Lillesand og Flaksvann, ble åpnet 3. juni 1896. Den var Agderfylkenes første jernbane, ble åpnet noen måneder før Setesdalsbanen og hele 42 år før Sørlandsbanen. Konsesjonstiden var satt til 30 år, senere forlenget med tre år av gangen.



Birkenes kommune

Anlegget ble utført over tre år av svenske og norske rallare under ledelse av ingeniørfirmaet Nicolay N. Sontum i Bergen, et selskap som hadde spesialisert seg på lettbygde lokale jernbaner. Anleggskostnadene var totalt 537.350 kr, og utgiftene ble delt mellom staten, fylket og de involverte kommunene.

Banen ble primært anlagt for transport av tømmer fra Tovdalsvassdraget. I Flaksvann ble det bygget en kjerrat, et apparat for å trekke tømmer opp fra vannet, for deretter å laste det opp på godsvogner. For tømmer som skulle østover langs kysten, var dette en stor besparelse. I tillegg fraktet banen torv, props og ved, samt alminnelige varer. Det var flere sidespor for tømmeropplasting langs linjen. Forbruksforeningen på Birkeland hadde også eget sidespor.

I Lillesand var det et større anlegg med vognhall, lokomotivstall, kull- og vedbu, vannstender og svingskive for lokomotivet.

Banen var bygget som en lettbygd lokalbane med en total lengde på 16,7 km. Sporvidden var 1067 mm (alminnelig smalspor i Norge), skinnevekt 15 kg/m, minste kurveradius 60 meter, største stigning/fall 33,3 ‰ og største akseltrykk 5 tonn. Banen var blant de minste i landet for offentlig trafikk.

Til åpningen ble det levert to små damplokomotiver fra Tyskland samt tre passasjervogner og 25 godsvogner fra Strømmens Værksted i Norge. De første årene ga et pent overskudd, og materiellparken kunne i 1901 utvides med seks tømmervogner og en boggivogn, forøvrig banens eneste. Det ble også anskaffet en vognhall i Lillesand for de tre små personvognene, som hver kunne ta med seg 19 sitteplasser, alle på tredje klasse. Et kjærkomment tilbud var banens særtransporter av passasjerer ved større arrangementer for speidere, Birkeland Folkehøyskole, bygdestevner, søndagsskolen, tyttebærturer e.a. Da tok alle plass i de flagg- og løvpyntede vognene som var tilgjengelige, enten de var ment for passasjerer eller gods.

Etter at selskapet startet busstransport i 1928, sank persontrafikken til 1% av banens totale omsetning, og deretter var det aldri mer enn 1000 reisende i året. Det siste registrerte antallet var 269 (1951/52). Banen slet økonomisk, og allerede fra 1914 måtte staten og kommunene trå til for å dekke underskuddet.

Allerede før krigen var det på tale å innstille jernbanedriften. Andre alternativer gikk ut på å bygge jernbanen om til normalspor og forlenge den til Vennesla for tilkloping til Sørlandsbanen, men disse planer ble det ikke noe av. Banen overlevde frem til krigsutbruddet, og så lenge krigen varte tok trafikken seg opp en del. Fra 2. mars 1942 gikk man over til å avvikle godstrafikken ved kjøring av behovstog, og eventuelle passasjerer fikk plass i konduktørvognen. Men etter freden ble det mer og mer innlysende at banens dager var talte. Ikke minst ut fra det faktum at materiellet var gammelt og nedslitt og at skinnegangen krevde stadig mer vedlikehold. Riktignok ble konsesjonen forlenget frem til 1961, men da også lokomotivene stod foran omfattende revisjoner, fant styret ut at det var tid for å vurdere veitransport. Den 15. juni 1953 gikk derfor siste tømmertog på Flaksvannbanen, trukket av lokomotiv nr 1 "Lillesand", og jernbanetrafikken ble offisielt nedlagt den 1. juli samme år.

Status:

- ✓ «Birkeland - Pioner og nybyggertid». Lokalhistorisk hefte av Åsmund Knutson beskriver hvordan Birkeland sentrum ble bygget opp rundt 1900 og Lillesand- Flaksvandbanens



betydning. Også heftet «Lillesand-Flaksvandbanen» og «Birkeland for hundre år siden» omhandler LFB.

- ✓ Egil Flakk har fått laget en kopi av Lillesand-Flaksvandbanens lokomotiv, som lenge sto på hans private fløtermuseum på Flakk. Førerhuset på toget er originalt. I 2017 ble toget gitt i gave til kommunen av Egils datter Grete og hennes ektemannen Jon Ødegård. Toget ble plassert ved den gamle jernbanelinja midt i sentrum. Egil Flakk bekostet også lyssettingen. Birkenes kommune opparbeidet området, bygget tak over toget og laget opplysningsskilt. Dette tiltaket bidrar til å vise historien til Birkeland sentrum og bidrar også til identitetsbygging.



- ✓ På museet finnes det en del gjenstander som er knyttet til LFB.

Mål: Synliggjøre historien til Lillesand-Flaksvandsbanen

Tiltak:

1. Vedlikeholde LFB- toget i sentrum. Ansvar: Kommunen.
2. Utvikle nye tiltak for å fremme historien om LFB. Vern gjennom bruk. Ansvar: LFB AS/Museet/Historielaget
3. Vurdere sceniske oppsetninger for å formidle historien om LFB. (eks skole- og barnehageforestillinger)

4.3.1 Stasjoner og vokterboliger

Det fantes opprinnelig to stasjoner, Flaksvand og Lillesand, stoppestedene Birkeland, Tveide og Storemyr, samt holdeplassene Eigeland, Stene og Møglestu. På Birkeland, hvor det opprinnelig ikke var planlagt noen tilknytning, la jernbanen grunnlaget for Birkeland som sentrum i Birkenes. Stasjonsbygningene var tegnet i sveitserstil. De var prefabrikkerte, sterke og holdbare av lafta, dobbeltpløyde planker, men husa var dårlig isolerte. Etter hvert ble også Tveide og Birkeland kalt stasjon. Bolig for banevoktere ble etablert på Tveide og i Modalen.



Birkeland stasjon eksisterer ikke lenger.



Navn	Avstand fra Lillesand	Høyde over havet
Lillesand stasjon	0,0 km	2,4 m
Stene holdeplass	0,5 km	18,0 m
Møglestu holdeplass	2,0 km	41,6 m
Storemyr stoppested	5,0 km	47,2 m
Eigeland holdeplass	7,0 km	50,2 m
Tveide stoppested	11,0 km	71,0 m
Birkeland stoppested	14,0 km	46,0 m
Flaksvand stasjon	17,0 km	27,0 m

Status:

- ✓ I dag er tre av disse stasjonene bevart eksteriørmessig; Tveide stasjon (eid av LFB AS), Lillesand stasjon (kommunalt eid) og Flaksvand stasjon (privateid).
- ✓ Birkeland stasjon er revet.
- ✓ Storemyr ekspedisjonsbygning er flyttet til Svennevig, ombygget til hytte, og er i relativt original stand.
- ✓ Lillesand- Flaksvandbanen AS har kjøpt Tveide stasjon og vil ta vare på og utvikle området rundt stasjonen for å vise historien til LFB.
- ✓ Åsmund Knutson har skrevet heftene «Lillesand-Flaksvandbanen» og «Birkeland for 100 år siden», som bl. a omhandler åpningen av LFB i 1896.
- ✓ I Modalen var det vokterbolig og her bodde banevokteren. Hus og uthus er ganske godt bevart. Eiendommen er i privat eie.



Flere bygninger etter Lillesand-Flaksvandbanen er bevart. Fra venstre sees litt av perrongen og godshuset som står på Flaksvand. Til høyre er kolbua.

Mål: Sette i stand Tveide stasjon og miljøet rundt.

Tiltak:

1. Rydde området rundt Tveide stasjon slik at det vil framstå som det var da toget gikk. Ansvar: LFB
2. Rehabiliterer jernbanespor på stasjonstomta



4.3.2 Jernbanelinja

Langs banestrekningen lå det sidespor for opplasting av tømmer og trelast, men også torvstrø fra Myhre Torvstrøfabrik, som hadde eget lagerbygg og sidespor på Tveide. Mellom Birkeland og Tveide, ved toppen av stigning opp fra Flaksvand, ble det anlagt et kippspor, slik at man kunne dele et fullastet tømmer tog, kjøre det i to vendinger opp til kippsporet, for derfra å trekke det samlet frem til Lillesand.

Lina er bygd opp av mange fine natursteinsmurer. Spesielt stor og fin er muren sør for Natveitåsen og likedan murer langs elva sør for Modalen. Flere av de fine stikkrennene fra jernbanen er godt bevart.



Den store muren

Status:

- ✓ Deler av den gamle jernbanelinja fra skoleområdet til Tveide fungerer nå som tursti og sykkelvei. Lina her er ganske intakt. Langs lina er det satt opp flere severdighetsskilt som viser de fine stikkrennene. Disse er ryddet slik at de er kommet mer fram i lyset.
- ✓ Langs lina mellom Eigeland og Modalen er det satt opp opplysningstavler om Lillesand-Flaksvandbanen. Dette ble gjort rundt århundrestkiftet som et samarbeid mellom Lillesand og Birkenes. Tavlene er modne for utskifting.
- ✓ Lina fra Tveide til Eigeland ble ryddet på 1980-tallet som et arbeidsmiljøtiltak. Det har dessverre skortet på vedlikeholdet, så mye er grodd igjen. Det er også store trær som har vokst inn i forstøtningsmurene, og dekket på brua er i dårlig forfatning. Til tross for dette går det fint an å sykle og gå på lina i dag.
- ✓ Alle de fine stikkrennene på strekningen fra Birkeland skole til Tveide ble ryddet og merket med små severdighetsskilt i 2015.
- ✓ Flere av de fine murene er ganske intakte, men er tilgrodd med trær og kratt. 60-meterkurven på jernbanelinja Tveide-Kippsporet, er svært sjelden i norsk jernbanehistorie.
- ✓ Lina fra Tveide stasjon til krysset ved veien inn til Toralf Aas er ødelagt. Man kan se enkelte rester etter lina ute på jordet ved siden av den veien som går i dag.
- ✓ Lina fra Tveide til jordbruna er delvis ødelagt, men grunnen der den gikk er ikke bebygget.
- ✓ Lina fra jordbruna til Modalen er intakt og i ganske god stand.
- ✓ Ved Modalen går lina over jordet. Traseen er tatt vekk og oppdyrket.
- ✓ Fra Modalen til Eigeland er lina ganske intakt, men det er noen utrasinger rett sør for Modalen.



Denne stikkrenna ligger ca 200 m før Tveide.



Mål: Sette i stand lina mellom Tveide og Eigeland og mellom Tveide og krysset til Toralf Aas.

Tiltak:

1. Vedlikeholde lina mellom Birkeland skole og krysset ved Toralf Aas.
2. Inngå avtaler med grunneierne om å få lov å rydde og hogge store trær på lina mellom Tveide og Eigeland. Ansvar: LFB i samarbeid med andre
3. Vurdere sporlegging mellom Jordbrua og Eigeland og vurdere dresinsykkeltilbud på denne strekningen
4. Inngå avtaler med grunneierne om å få tilgang til og utføre rydding/vedlikehold av parsellen Tveide - krysset ved Toralf Ås og vurdere sikring av denne traseen.
5. Sette opp nye opplysningsskilt langs lina. Ansvar: LFB i samarbeid med andre
6. Rydde ved de fine murene slik at de vil synes bedre (både sør for Modalen og ved den store muren sør for Natveitåsen). Sette opp severdighetsskilt ved dem. Ansvar: LFB AS



Tveide stasjon er nå kjøpt av LFB AS



Lina ved Modalen

4.3.3 Jernbanebruer og planoverganger

Jernbanen gikk over fire bruer. Alle hadde brukar av fint tilhogde naturstein:

1. Eigelandsbrua (revet).
2. Moelvbrua, sør for Jordbrua. Den har et bruspenn på åtte meter og ligger fremdeles på sin plass. Den er ikke i bruk.
3. Kvennebrua på Birkeland. Den lå under dagens veibru for FV402. Jernbanens brukar er bevart som del av brukar for den støpte veibrua. Jernbanens bru er fjernet.
4. Osebrua over Tolnesvegen og Osen. Den hadde et bruspenn på 11 meter. Både brua og de vakre brukara av tilhogde naturstein er borte. Bruspenet ble ved nedleggelsen solgt til Statens Vegvesen.

Langs lina ble det laget flere planoverganger for at folk og hester kunne komme over. Ofte var det nødvendig for hestene å komme over med tømmer som var hogd i skogen.



Status

- ✓ Moelvbrua er i dårlig stand. Anlegget på brokarene er sannsynligvis i dårlig stand, og det er nok bare et tidsspørsmål hvor lenge brua holder. Brua må løftes og undersøkes for tilstandsvurdering og utarbeidelse av kostnadsoverslag for istandsetting.

Mål: Sette i stand Moelvbrua

Tiltak:

1. Foreta tilstandsvurdering av jernbanebrua over Moelva.
2. Reparere jernbanebrua over Moelva

Ansvar: LFB AS

4.3.4 Andre minner fra LFB

Det finnes en del stoff om LFB i Jernbanens arkiver i Arendal på Aust-Agder kulturhistoriske senter. Noe er på Statsarkivet i Kristiansand og noe i andre arkiv.

Stiftelsen Birkenes bygdemuseum har laget flere fine utstillinger om bl. a. Lillesands-Flaksvandsbanen. De står nærmere beskrevet i kapittel 4.6.1 om Birkenes bygdemuseum.

I 1996, hundre år etter at banen ble åpnet, ble jubileet markert med en historisk lokalrevy om LFB. Revyen ble skrevet av Olav Grendstad og iscenesatt av Anne Svendsen. Ca 50 frivillige var med som skuespillere og medarbeidere, deriblant både rådmann og lensmann. Revyen ble spilt i Birkeneshallen, og det måtte flere forestillinger til for å dekke billettetterspørselen. Tekst og sanger til denne revyen er arkivert. I år 2000 ble det satt opp en nyskrevet lokal musikal «Tusenårsreisen» som bl. a. omhandler hendelser i Birkenes historie. Åpningen av LFB var en av hendelsene. Tekst, melodi og video av forestillingen er arkivert.

4.4. Kulturminner som står i fare for å forsvinne

Ett av de nasjonale målene er å redusere antallet kulturminner som forsvinner for alltid. I noen tilfeller går andre samfunnsinteresser foran, og prosessen skjer etter fastlagte regler og eventuelle politiske vedtak. Men kulturminner kan ødelegges av andre årsaker – som manglende bevissthet, ufullstendige registreringer, klimaforandringer med mer. Det er viktig for Birkenes' historie at vi klarer å identifisere kulturminner som står i fare for å forsvinne. Deretter kan vi ta stilling til hva som bør gjøres.

Det er flere kulturminner i Birkenes som er i ferd med å forsvinne, og flere av dem er nevnt tidligere. I en slik plan må man prioritere, og i planen er det valgt ut noen kulturminner i denne kategorien, som vi bør ta vare på. I utvelgelsen har vi brukt kriteriene nevnt tidligere.

Flere av disse kulturminnene er i privat eie, men ved at de er nevnt i denne planen, er det enklere for privatpersoner å søke tilskudd fra eventuelle støtteordninger. Dette kan gjelde f.eks brønner, bakerovner, møller, kulturlandskap/slåttemark, steingjerder, skauløer (eks Bjormyrløa til K. Hagestad, T. Aas sin «Heieslåtta»)

Det er uansett noen kulturminner som er i ferd med å forsvinne som man absolutt bør vurdere å ta vare på:



Birkenes kommune

- ✓ Myhre torvstrøfabrikk. Viser til kapittel 4.6.1
- ✓ Mølla i sentrum. Viser til kapittel 4.6.1
- ✓ Den gamle jernbanelinja. Viser til kapittel 4.3.2
- ✓ Levemåtenløa er blitt et kjennemerke på Herefoss. Den ligger like ved veien og er synlig for allmennheten. Den er i privat eie. Den ble restaurert og «nyåpnet» i 2001. Taket begynner nå å bli dårlig igjen og bør skiftes.
- ✓ «Padda» er tatt vare på av en privatperson. Båten lå under vann ved Knarestad nedforbi Boen. Den ble tatt opp i 1978 av ildsjeler. Det er filmet mye av dette prosjektet. Båten er i privat eie. «Padda» inngår nå i et fløtningsprosjekt som det jobbes med av ildsjeler. Tanken er å få til et informasjons- og utstillingsprosjekt i samarbeid med Statens vegvesen på rasteplassen like nord for Fossane langs RV 41. Der planlegges det informasjonsskilt om elva og bl. a. fløtingen, og at «Padda» restaureres og vil stå fast utstilt ved rasteplassen.
- ✓ Melkeruta som gikk mellom Birkeland, Lillesand og Herefoss er gjenfunnet i Gjøvdal. Det bør være et mål og sikre denne for fremtidig bevaring.



En av «Padda»-båtene som gikk på Herefossfjorden.



Løa «Levemåten» er blitt et kjennemerke for Herefoss.



Den gamle melkeruta som gikk mellom Lillesand- Birkeland og Herefoss.

4.5. Kulturminner i Birkenes og folkehelse relaterte aktiviteter innen friluftsliv.

I Birkenes har vi i flere år satset på å synliggjøre ulike kulturminner i forbindelse med nye turstier og ikke minst gjennom den årlige kulturorienteringen. Kulturorienteringen startet opp i 1998 og er et samarbeid mellom Birkenes IL orienteringsgruppa og kulturkontoret. 40 poster legges hvert år ut i Birkenesnaturen. De fleste postene legges til severdigheter eller kulturminner. Folk kjøper en konvolutt med kart og hefte med gode beskrivelser og bilder av de ulike kulturminnene. Også langs enkelte turstier er det satt opp informasjonstavler om kulturminner f.eks. langs elva. På denne måten får folk god trim, de blir kjent i kommunen og får kunnskap om lokal kulturarv/historie. Det er folkehelse i hvert et steg!



På Fiane står det skilt som forteller om fløtingen i elva.

Mål: Fortsette med tiltak som kombinerer folkehelse og lokal kulturarv. Ansvar: Samarbeid mellom frivillige og kommunen.



4.6. Museene – bevaring og formidling

I Birkenes er det flere kulturminner som ikke er i noen av de utvalgte fokusområdene. Dette er likevel kulturminner det er naturlig å ta med i denne planen og som det er viktig å ta godt vare på. Museene er avhengig av ildsjeler og dugnadsarbeidere som jobber med å vedlikeholde og utvikle museene videre.

4.6.1 Birkenes bygdemuseum - <http://www.birkenesbygdemuseum.no/>

Birkenes Bygdemuseum (BBM) ble etablert som en stiftelse i 1987. Museets hovedprofil er knyttet til perioden 1850 - 1960 med vekt på gårdsdrift, håndverk, teknikk og småindustri. BBM er et frittstående museum, men har t.o.m. 2019 avtale med Aust-Agder museum og arkiv om faglig samarbeid. Museet får offentlig tilskudd fra kommunen og fylkeskommunen. Andre inntekter kommer fra medlemskontingent, gaver, arrangementsoverskudd og utleie.

Stiftelsen BBM har et styre med sju medlemmer, derav to politisk valgte representanter fra Birkenes kommune og en representant fra Birkenes historielag. BBM har bestyrer i 60 % stilling. Driften er ellers basert på omfattende dugnadsarbeid fra en entusiastisk gjeng av frivillige; årlig legges det ned om lag 2500 dugnadstimer.

Museets hovedbase er på Grasham på Tveide, Tveideveien 284, gnr. 91 / bnr. 47. I tillegg omfatter museet Myhre torvstrøfabrikk og bomfesteanlegget ved Flaksvann. BBM driver også kulturbarnehaven Grasham.

Museet er åpent på søndager i juli og på «Grashamdagen» en søndag i august. En søndag i første del av adventstida er det «Jul på Grasham». Når museet er åpent, blir det arrangert aktiviteter, særlig for barn. Da utnytter man de mange mulighetene som anlegget byr på, i samsvar med mottoet «Et levende museum». Museet kan ellers besøkes etter avtale med bestyrer.



Grasham

Her er museets hovedbygning, som stod ferdig i 2013; med utstillingslokaler, lager, magasin, forsamlingsrom, kontorplass og kulturbarnehage.

På Grasham er det ellers bygninger fra perioden 1750-1950; blant annet våningshus, forpakterbolig, uthus, stolpehus, smie, kvern, badstue, skomaker- og snekkerverksted, mekanisk verksted og brannstasjon. Veteranbussen Svalandsruta fra 1946 har

sommergarasje i mekanisk verksted.

Utstillinger på Grasham

- I to stuer i det gamle våningshuset finnes den faste utstillingen «**Fortida vår – Birkenes i endring**», som ble åpnet i 2012. Gjennom bilder, kart, tekst og gjenstander gis det informasjon om sentrale element i utviklingen: Ferdsel på elver og vann, veiferdsel og



-transport, Lillesand-Flaksvandbanen, landbruk, tømmerdrift og fløting, småindustri og husflid, torvdrift på Myhre, butikkvirksomhet, utvikling av Birkeland sentrum, samt historien til Tveide og Grasham.

- I hovedbyggets førsteetasje har utstillingen [På smale spor - ei fortelling om Lillesand – Flaksvandbanen](#) stått siden 2017. Her fortelles historien om den smalsporede banen fra anleggsperioden på 1890-tallet fram til nedleggelsen i 1953. Informasjonen formidles gjennom bilder, film, modeller og gjenstander fra banen, samt et unikt - seks meter langt - kart over traséen. Det vises en film fra 1949 om et misjonsstevne på folkehøgskolen, der man bl. a. ser deltakerne reise med jernbanen fra Birkeland til Lillesand.
- I hovedbyggets andreetasje ble utstillingen **Den som sparer han har** åpnet i 2018. Den forteller historien om Birkenes sparebank, bygdas egen bank, som ble etablert i 1859. Her finnes bl.a. interiør, bilde, protokoller og utstyr fra banken på 1950-tallet. Her er bankens første pengeskap fra 1871 og et større skap fra 1895. Her er pengesedler fra perioden 1945-89 og sparebøsser i ulike utforminger.
- Ved siden av bankutstillingen er en miniutgave av **Vollans landhandel** i Birkeland sentrum med interiør fra 1950-60-tallet; disk, utstillingsdisk av glass, vekter, giftskap, kassaapparat, papirrullstativ og sveivetelefon. Her er også et utvalg av det meget assorterte vareutvalget: Fødevarer, vaskemiddel, toalettartikler, sysaker, klær, kjøkkenutstyr, jernvarer, malingpulver m.v.

Status

- ✓ Eiendommen Grasham er regulert til museumsformål.
- ✓ Det er temautstillinger i hovedbygget og våningshuset.
- ✓ Åsulv Stovelands snekkerverksted er komplett med håndverktøy og reimdrevne maskiner fra første halvdel av 1900-tallet.
- ✓ Museets mekaniske verksted anno 1950 har et komplett verkstedmiljø med kontor, maskiner og restaurerte kjøretøy.
- ✓ Svalandsruta kan benyttes for transport mellom Grasham og Myhre. Bussen kan leies med sjåfør av grupper på inntil 18 personer for turer inntil fire mil fra Tveide.
- ✓ Når kulturminneplanen skrives, blir det forberedt et nytt bygg på Grasham, «Møllebygget». Det skal bli en tilnærmet kopi av «Mos sag» i Birkeland sentrum, som skal rives. Til nybygget vil man flytte ei mølle fra 1919, som finnes inne i «Mo`s sag», og som ellers vil gå tapt. I tillegg skal nybygget kunne gi plass til bakerovn, undervisningsrom, utstillinger, lager og helårsgarasje for Svalandsruta.
- ✓ Aust-Agder Fylkeskommune fusjonerer med Vest-Agder Fylkeskommune i 2020. Det årlige tilskuddet som museet på Grasham har fått av Aust-Agder Fylkeskommune står i fare for å bli redusert. Dette tilskuddet har hatt stor betydning for den økonomiske driften av BBM og en eventuell reduksjon vil få store konsekvenser.



Mål: Sikre bevaring av mølla i «Mos sag» på Birkeland.

Tiltak:

1. Realisering av planer for «Møllebygget» på Grasham., Ansv: BBM
2. Øke det kommunale museumstilskuddet i årene som kommer.

Myhre torvstrøfabrikk

Myhre Torvstrøfabrikk ligger ca. en kilometer sørøst for Grasham. Som landets eneste intakte torvstrøfabrikk er det et unikt industriminne. Fabrikken var i drift i perioden 1896-1957. Torvproduktene ble fraktet med hest til Tveide stasjon for videre transport med Lillesand-Flaksvandbanen.

Etter restaurering ble anlegget innviet som industrimuseum i 1990. Det ble tildelt fylkeskommunens bygningsvernpris i 1993. Her kan man demonstrere prosessen fra torvskjæring i myra til ferdige torvstrøballer. Den originale damplokomobilen fra 1907 driver maskineriet i fabrikken. Bygget har også vært benyttet som konsert-og utstillingslokale.



Det har vært mange fine konserter i den gamle Torvstrøfabrikken. Erik Bye optrådte her i 1999 og han ble glad og overrasket da Olga Espegren dukket opp. I TV- programmet «Vi går om bord» på 60-tallet overrasket han Olga med å få hjem misjonærmannen hennes til jul utkledd som julenisse! Bildet til venstre er et gammelt bilde av Myhre torvstrøfabrik.

Status:

- ✓ Det er oppsamlet behov for vedlikehold og utbedring av bygninger og innredning, samt gjennomgang av maskinelt utstyr.
- ✓ Det arbeides med tanke på ny opprusting, utviding og videreutvikling av anlegget.

Mål: Bevare og videreutvikle stedet og dokumentere virksomhet knyttet til torvmyrer, samt synliggjøring av våtmarkenes betydning for klimaet.

Tiltak:

1. Opprette et prosjekt med siktemål å utvikle Myhre til et nasjonalt besøkssenter for myrområder, torvuttak og klima. Ansvar: BBM



Bomfesteanlegget

Bomfesteanlegget ligger nær riksvei 41, ca. fem kilometer nordvest for Grasham. Det er del av kulturmiljøet ved Flaksvann, se planens punkt 4.2.6.

Status

- ✓ Det foreligger en rapport datert 1. april 2017 fra Ben de Boer om vedlikeholdsbehov. Den nevner at det trengs opprydding i området og spesifiserte bygningsmessige reparasjoner.

Mål: Bevare kulturminnene på stedet og gjøre dem lett tilgjengelige for allmennheten.

Tiltak:

1. Følge opp rapporten fra 2017 om vedlikeholdsbehov. Ansvar: BBM

4.6.2 Iveland og Vegusdal bygdemuseum



Iveland og Vegusdal Museumslag ble stifta i 1974. Laget tok da over samlinga etter Aslak Fjermedal med gamle hus, utstillingsbygning, gjenstander og ca. 10 mål grunn.

Museet inneholder nå Engeslandshuset (deler av huset er fra 1600 tallet), eldhus, kvern, stølpehus (stabbur), stall, løe, brønnhus, samt et eget utstillingshus som rommer ca 2000 gjenstander. Av disse er ca 45 gjenstander arkeologiske funn.

<https://www.setesdalsmuseet.no/faste-utstillinger/iveland-og-vegusdal-bygdemuseum/>

Spesielle ting:



I magasinbygningen på museet ligger en av stokkebåtene utstilt. Bildet er tatt på en kulturminnedag i 2011.

Christian III's og Fredrick II's bibler fra 1550 og 1588/89 og ei hittil ukjent utgave av ei dansk dommedagsskildring er spesielle klenodier. Der er også ei lærebok i matematikk, som en ivelandsbonde ga ut i 1864. Han kalte den "Bondematematika". Av arkeologiske ting vil en dra fram tre stokkebåter, den eldste omkring 1000 år gammel, et steinøksbryne, brukt for 3000 til 5000 år siden, av utenlandsk opphav. Det finnes også to spinnehjul av bly, som begge er funnet på Fjermedal. Det er bare funnet 8-10 slike i hele landet, opplyser Universitetets Oldsaksamling. De er fra vikingtida eller eldre.



Mål: Opprettholde museet på Fjermedal

Tiltak:

1. Holde vedlike bygninger og gjenstander. Ansvar: Iveland og Vegusdal museumslag/Setesdalsmuseet
2. Øke det kommunale tilskuddet i årene som kommer.

4.7. Kirker i Birkenes

Birkenes kirke, Herefoss kirke og Vegusdal kirke har alle en rik historie og er i aller høyeste grad kulturminner. Dagens kirker er alle bygd på 1800-tallet, men det har stått kirke på alle stedene i mange hundre år før den tid.

Vegusdal

Vegusdal kirke (Veikolfsdalr kirkja) er første gang nevnt i et offentlig skriv fra 1348. Det første kirkebygget vi kjenner til fra Vegusdal, er ei stavkirke fra 1200-tallet, som sto på gården Vegusdal i Hovlandsdalen. Den hadde en rikt utskåret portal, som er tatt vare på og står på oldsakssamlingen i Oslo.

Den neste kirka i Vegusdal ble kalt Gamlekirka og var ei laftebygd tømmerkirke. Sannsynligvis ble den bygd rundt 1550. Den fint utskårne portalen fra stavkirka ble flytta over til gamlekirka. I 1867 ble kirkestedet flyttet til Engesland, der nåværende Vegusdal kyrkje står. Den gamle kirken ble solgt på auksjon og noe av inventaret finnes i dag i privat eie. Den 7. mars 1891 ble det laget en ny gravplass på Haugvadbakken, og den er ennå i bruk.

I 1974 ble et nytt kapell i Vegusdal vigslet. Det ble bygd på stedet der de eldste kirkene i Vegusdal sto. En kopi av portalen ble laget og pryder nå inngangen til kapellet. De opprinnelige portalene ligger hos Oldsakssamlingen i Oslo. Døpefonten i kleberstein, som nå står i Vegusdal kirke, er laget i Stavanger på 1100-tallet.



Herefoss

Første gang Hegrefoss kirkje ble nevnt i et offentlig skriv, var i 1487. Den var da anneks til hovedkirka i Landvik, og trolig var dette en stavkirke. Den lå under Hommedal prestegjeld. Etter hvert ble det bygd ei tømra langkirke med grovt tømmer og små blyglassvinduer. Gamlekirka sto helt fram til da nåværende åttekantede kirke ble vigslet i 1865.



Birkenes kommune

Birkenes

Birkenes kirke er første gang nevnt i et offentlig skriv fra 1344. Etter Svartedauden i 1349-1350 ble Birkenes kirke et annekst til Tveit og var det i 555 år. Den eldste kirka i Birkenes var ei stilrein langkirke av stein, sannsynligvis bygd på 1100-1200 tallet. Denne ble revet i 1858, og samtidig ble dagens kirke bygd.



Status:

- ✓ Alle kirkene vedlikeholdes på en god måte ved hjelp av både offentlige midler og dugnadsinnsats.
- ✓ I 2009 ble det åpnet en kultursti på Engesland, som går forbi Haugvadbakken gravplass.
- ✓ Det er forfattet følgende skrifter om kirkene i Birkenes:
 - Åsmund Knutson har gitt ut to lokalhistoriske hefter: «Kirkene i Birkenes» og «Birkenes kjerke 125 år». Disse formidler historien til kirkene i Birkenes på en meget god måte.
 - Birkenes kirke 150 år. Redaktør: Svein Erik Forfang
 - Vegusdal kyrkje 100 år. Hovedforfatter: Trygve Vestøl
 - Vegusdal kyrkje 150 år. Hovedforfatter: Olav Dovland
 - Herefoss kyrkje , festskrift til 100 års høgtida i 1965. Utgitt av: Herefoss Sokneråd
 - Herefoss kyrkje jubileumsskrift 150 år. (2015). Flere forfattere.
 - Peder Knutson har skrevet «Den første sognepresten i Herefoss prestegjeld»

Mål: Sørge for at kirkene våre blir godt tatt vare på. Ansvar: Birkenes kommune i samarbeid med menighetsrådene

4.8 Andre spesielle kulturminner

Mange kulturminner har automatisk vern gjennom loverket. Det gjelder kulturminner fra tida før 1537 (reformasjonen), alle stående byggverk fra perioden 1537-1649 og skipsfunn eldre enn 100 år. I tillegg kommer vedtaksfredning som kan omfatte båter, kulturmiljøer, bygninger og anlegg yngre enn fra 1649 av nasjonal interesse.

I forbindelse med økonomisk kartverk ble det foretatt kulturminneregistreringer i Birkenes i 1975. Registreringene er ufullstendige, særlig er dekningen nord i kommunen dårlig. I 1979 og 1981 ble det gjennomført registreringer langs hele Tovdalsvassdraget i forbindelse med utredning av kraftutbygging. Disse er publisert i egen rapport.



Birkenes kommune

Registreringene gjelder automatisk fredede fortidsminner (eldre enn 1537). Alle hus og bygninger eldre enn 100 år er registrert i SEFRAK systemet.

Generelt er de fleste kulturminner knyttet til vann og vassdrag

De registrerte kulturminnene finnes i databasen «Askeladden» hos Riksantikvaren. Det kan være behov for å registrere flere kulturminner i denne basen. De kulturminnene som prioriteres i denne planen, må legges inn i Askeladden. Det bør også vurderes om det er andre glemte kulturminner som bør registreres i denne basen.

4.8.1 Funn i Birkenes

Kanskje det mest interessante funnet i Birkenes er gravhaugene på Skreros, som dateres til jernalderen. Her ligger det ti rundhauger og to langhauger. I en av haugene er det spor etter et synlig gravkammer. Flere gjenstander fra utgravninger i 1917 ligger nå hos riksantikvaren, bl.a. smykker og leirkrukker. Et større gravfelt fra samme periode finnes også ved Vassbotn ved Ogge.



En av de utgravde gravene på Skreros. Bildet er fra en kulturminnedag i 2011.



Disse smykkene ble funnet i gravene på Skreros og ligger nå hos Oldsaksamlingen i Oslo.

Status:

- ✓ Lokalhistoriske hefter av Åsmund Knutson «Jernalderen på Birkeland» og «Jernalderen med mer på Tveide» forteller mye om gravhauger og andre oldfunn osv.
- ✓ I alle bygdebøkene er flere kulturminner beskrevet.
- ✓ Man kan finne mange registrerte kulturminner i Birkenes i Kulturminnesøk: <https://kulturminnesok.no/>
- ✓ Det er flere registreringer i Askeladdenregisteret til riksantikvaren. www.askeladden.no

4.8.2 Tobias jorde

Tobias Gunvaldsen eide jordet og hadde en liten gård der fram til utpå 1960-tallet, da han døde. Kommunen kjøpte Tobias jorde av arvingene etter Tobias 23. april 1986. Dette er et areal midt i sentrum på ca 22,5 mål. I forbindelse med tusenårsskiftet ble alle kommuner oppfordret til å velge sitt tusenårssted som skulle være kommunens offisielle møteplass. Tobias jorde ble valgt i Birkenes. Det er rester etter gården og uthuset. Jordet ble også brukt



til skirenn og brukes fremdeles både til det formålet og mange andre arrangement gjennom året.



Huset til Tobias sees oppe bak 17.maitoget. I dag er det kun noen ruiner av murene igjen av huset og låven.

Status:

- ✓ Ruinene (kun litt av murene) etter Tobias sitt hus og låve står fortsatt.
- ✓ I år 2000 ble det plantet ei tusenårseik på jordet.
- ✓ I 2003 ble det laget tursti rundt jordet og plantet lønnetrær langs stien.
- ✓ I 2009 ble det bygget scene og steinsatt et område rundt ved hjelp av midler fra Birkenes Sparebank, kommunen og statlige spillemidler. I 2017 ble scenen revet. Seiltaket fungerte ikke. Ny scene med fast tak kom på plass i 2017 takket være en unik gave fra Kristine Foss og Foss invest.
- ✓ I 2018 ble det bygget ny lekeplass og skileikområde for barn.
- ✓ Krigsminnesmerket (bautaen) er blitt flyttet flere ganger. Det sto tidligere nede ved det gamle kommunehuset i Fritun, så ble det flyttet til bankens område, før det ble flyttet til Tobias jorde. I 2003 eller 2004 ble den flyttet fra midt på jordet til utkanten nær ospeholtet.
- ✓ I 2016 ble det reist en bauta over storingsmannen Nils Nils Nilsen Haabesland (Enge). Dette ble offisielt markert med et arrangement.

Mål: Utvikle Tobias jorde og ta vare på de kulturminnene som finnes der

Tiltak:

1. Beholde jordet som et kulturminne fra tidligere slåttemark
2. Få fram ruinene etter det gamle huset og uthuset til Tobias Gunvaldsen.
3. Opplysningskilt om jordet og litt om Tobias mm

Ansvar: Birkenes kommune



4.8.3 Mollestadeika

Mollestadeika er Norges tredje største eiketree, når vi går ut ifra tykkelse og omkrets. Bare ei eik i Ullensvang og ei ved Horten er større. Eika er innhol, men den vokser fremdeles. Holet har en diameter på 1,30 m. Oppetter stammen er det vokst ut noen hevelser eller knuter som blir kalt kyler. Treet har seks store greiner, og krona dekker ei flate på over 200 kvadratmeter.

Vetteeika er et annet navn på Mollestadeika. Det er knyttet en rekke sagn om overnaturlig voksterkraft og underjordiske vetter til eika. Oldtidsfedrene våre trodde at mannen som ryddet gården, fortsatte å leve som ei verneånd i gravhaugen sin. Haugen han bodde i ble et fredhellig sted; og trærne som vokste opp på gravhaugen, ble kalt vettetree og måtte vernes om. Opp igjennom tidene er det derfor ofret mat, melk og øl til eika. Ikke minst var det viktig å gi eika det første ølet som ble tappet av tønna. Dersom dette ikke ble gjort, trodde folk at trivselen på gården ville bli borte, og at fattigdom og armod ville komme til å rå. Hvis et vettetree ble skada, kunne det komme ei ulykke over gården. I heftet om Mollestadeika er det gjengitt åtte sagn.



Status:

- ✓ Det er satt opp severdighetsskilt fra riksveien (RV 41) inn mot eika.
- ✓ Det er opplysningsskilt ved Mollestadeika.
- ✓ Det er anlagt en liten sti over åkeren ut til eika. Den er åpen for alle.
- ✓ Det er laget egne kaffikopper med mollestadeikamotiv . Koppene ble i mange år brukt av Birkenes kommune som offisiell gave i ulike anledninger.
- ✓ Åsmund Knutson har laget heftet «Vetteika på Mollestad».

4.8.4 Kvinartolla på Engesland

Kvinartolla var ei offerfuru. Hver jul måtte det serveres øl til furua for å tilfredstille de underjordiske. Treet blåste ned i 1921 under en stor storm. Omkretsen på furua var 3-4 meter.

4.8.5 Kvernhusa på Gjerustad

I forbindelse med kulturminneåret i 1997 fikk hver kommune i Norge i oppgave å velge "Kommunens kulturminne". Etter folkeavstemming ble vinneren to kvernhus på Gjeruldstad i Vegusdal. Begge er over 200 år gamle (se bildet). Det var et stort arrangement i Birkenes i forbindelse med Kulturminnestafetten som gikk over hele landet. Kvernhusa ble restaurert, takket være ildsjeler og offentlig støtte. Kvernhusa ble offisielt nyåpnet under et stemningsfullt arrangement med ca 300 mennesker til stede i september 2002.





4.8.6 Varder og grensemerker



På Håstølknuten har det i mange år stått en stor varde. Denne falt dessverre sammen i 2018!

I tidligere tider ble det bygget varder på toppene flere steder i Birkenes. De ble bygget for å varsle folk innover landet om krig og ufred. De fleste ble bygget på 1000-1100 tallet, eksempelvis Håstølknuten og Haukomheia. Noen mindre varder ble også brukt som veivisere; f. eks på Breisåsnapien og varden på Tjomefjellet i Vegusdal. Noen varder ble bygget som retningsvisere, gjerne kalt gluggevarder. Det finnes en slik varde i Fidjemark. På Brøvardheia er det seks ganske like høye varder. Det er usikkert hva disse vardene betyr.

4.9. Eksempler på godt ivarettede kulturminner

- ✓ Gamle skolehus- eiere: Ulike grendelag. Heimdal skolehus og gård – privat eie.
- ✓ Årdalen, ett av de eldste husene i Birkenes. Privat eie.
- ✓ Nes gård (Skrivargården). Privat eie.
- ✓ Flakk gård. Privat eie.
- ✓ Løer. Det er mange løer som er godt tatt vare på av grunneierne, f. eks; i Tveideskogen (Toralf Aas), ved Rekslønbekken ved Almannavegen (Jens Vellene), ved Sandtjern på Toplandsheia (Nils Topland), på Bjormyr ved Illeværshelia (Kristian Hagestad).
- ✓ Bygninger i sentrum som eies av private (Olav Heimdal, Audun Flakk, «sentralen» Gisle Stavland, Birger Flaa, Signe Thorkildsen, Monica Løining, Helen Flakk Parcon + 50-tallshusene øverst i sentrum m.fl)
- ✓ Badstau. Det var badstauer på nesten enhver gård i Birkenes. Det er også ei godt bevart badstau på museet på Grasham. Denne sto tidligere på Vindland.
- ✓ Møller. Vidar Flaa har restaurert ei mølle på Vestre Flaa.

Det finnes mange private som har tatt vare på kulturminner av ulikt slag, og det er et viktig bidrag til å ta vare på historien vår!

5. Oversikt over kulturminner

Birkenes kommune er rik på kulturminner, fra de eldste tider (steinalder) til verneverdige spor fra 1950-årene (for eksempel tømmerfløtningen).

For å sikre de ulike kulturminnene er det nødvendig med et godt samarbeid mellom plan- og miljøavdelingen og kulturavdelingen i kommunen samt regionalavdelingen hos fylkeskommunen, som har det overordnede ansvaret. Det er også viktig med private initiativ for å bevare privateide kulturminner.



5.1. Offentlige oversikter

Ulike registreringer og kildemateriale er utgangspunkt for en god forvaltning. Disse utvides og forbedres stadig, men pr. i dag har vi følgende oversikter:

- «Askeladden» er Riksantikvarens offisielle database over freda kulturminner og kulturmiljøer i Norge. Nettstedet Kulturminnesøk gir deg oversikt over kulturminner i Norge. Kulturminnesøk finner du her: Kulturminnesok.no. Her kan du også selv registrere kulturminner.
- Registrering av fortidsminner for økonomisk kartverk (ØK-reg). Her har vi 81 registrerte lokaliteter som fra før 1537 (fredningsgrensa) og dermed automatisk fredet gjennom kulturminneloven. I tillegg har vi 43 registrerte kulturminner som er yngre enn fredningsgrensa eller uten sikker datering. Disse registreringene er digitaliserte og kartfestet.
- Gjennom NOREK-HUS-registreringen (tidl. SEFRAK) er alle bygninger i kommunen fra før 1900 registrert. Materialet ble stilt til kommunens disposisjon i 1994.
- Registreringer i forbindelse med rapporter/konsekvensutredninger ("Livet langs linja" – registrering langs kraftlinjetrase).
- Strategier for vern av kulturminner er nærmere beskrevet gjennom kommunens planer som for eksempel kommuneplanen, skogbruksplanen og flerbruksplanen for Tovdalsvassdraget.

5.1.1 Lokalhistorisk arkiv.

I 1998 satte kulturkontoret i gang et arkivprosjekt sammen med frivillige krefter i bygda. Det ble samlet inn en del arkivverdig materiale fra lag og foreninger. Dette er nå samlet i et arkivrom i 1. etasje på kommunehuset. Stiftelsen Birkenes bygdemuseum har nå startet med å lage et lokalhistorisk arkiv i samarbeid med historielaget. Den har også overtatt kameraklubbens bildearkiv. Det finnes mye lokalhistorisk litteratur som er skrevet av ulike forfattere.

5.1.2 Bygdesoger

Gamle Birkenes kommune og gamle Herefoss kommune har fått sine bygdesoger, begge i tre bind. I 2002 ble også gards-og ættesoge og kulturbind ferdig for Vegusdal.

I 2011 startet Birkenes historielag å utarbeide en ny bygdebok, som ble ferdig til jul 2013.

«Arven føres videre» er blitt bind IV i bygdeboksamlingen for Birkenes og omhandler utviklingen i gamle Birkenes kommune i etterkrigstida og fram til 2013. Vidar Haslum er i gang med nytt bygdebokbind V: «Navn i gamle Birkenes».

5.1.3 Krigshistorie fra Birkenes

«Krigsåra 1940-1945 i Birkenes» er forfattet av Åsmund Knutson. Den ble utgitt av Birkenes kulturstyre i 1981. Denne boka er basert på åtte lokalhistoriske hefter som Åsmund Knutson skrev, som i første omgang var tenkt til bruk i grunnskolen, og som omhandler krigsårene i Birkenes.



5.1.4 Lokalhistoriske hefter

Det er forfattet mange lokalhistoriske hefter som omhandler Birkenes. De fleste av disse heftene ble skrevet til bruk i skolene, men de kan anbefales til alle med interesse for lokalhistorie. Heftene selges fra kulturkontoret og kopieres ved behov eller kan lånes på biblioteket. Det er nå i gang et prosjekt som går på å digitalisere heftene, de skrives helt på nytt og ved behov vil det legges inn ny informasjon som et eget etterord, og det vil muligens også legges inn nye bilder. De vil sannsynligvis legges ut på nett og trykkes opp i papirformat slik at de kan selges. Dette vil være et samarbeid mellom kulturkontoret i Birkenes kommune og Birkenes historielag.

Flere lag og foreninger har også utgitt egne jubileumshefter som forteller historien om sitt lag. I tillegg har privatpersoner utgitt hefter med interessant lokalt stoff (f. eks. ord og uttrykk fra Herefoss, om senderen «Håkon» m.fl. Se eget vedlegg med oversikt.

5.1.5 Kulturorientering og turkart

Siden 1998 har det hver vår blitt lagt ut 40 poster i naturen i Birkenes, og mange poster legges til ulike kulturminner. Det følger et eget hefte og kart med beskrivelser av de ulike kulturminnene. Her finnes mye lokalhistorisk spennende stoff. Det er utarbeidet en egen oversikt over innholdet i heftene de ulike år. Dette prosjektet har vært og er et samarbeid mellom Birkenes IL orienteringsgruppa ved Trygve Løland i spissen og Birkenes kommune, kulturkontoret.

Birkenes IL har også gjennom årenes løp gitt ut flere turkart som har en mengde kulturhistoriske opplysninger på baksiden; Birkeland 1997, Stikselva 1998, Oggevatn 2007, Ogge 2004, Birkeland 2019. Opplevelseskart Øynaheia og Toplandsheia ble gitt ut av Friluftsrådet sør i 2006. Det finnes også et gammelt kart over Oggemarka fra 1957 som ble laget av NSB i samarbeid med Donn og IK Start.



Bilde er fra en kulturorienteringsfrokost i 2009 ved det gamle skolehuset på Heimdal. Dette er meget godt bevart, både eksteriør- og interiørmessig.

5.1.6 Bilder og film

Birkenes kameraklubb ble stiftet i 1958 og virket fram til litt etter årtusenskiftet. Den stod bl.a. bak Birkenes-filmen, som ble tatt opp i tida 1960-70, og filmen fra Norgesmesterskapet på ski på Birkeland 1963. Begge disse filmene finnes nå i CD-utgivelser. Fra 1978 samlet klubben inn gamle bilder fra hele nåværende Birkenes kommune.

En del av bildematerialet er samlet i tre jubileumsskrift:

- «Birkeland før og nå», utgitt til 25-årsjubileet i 1983
- «Bilder fra Birkenes», utgitt til 40-årsjubileet i 1998.
- «Birkenes i 100 bilder» utgitt i 2002 i forbindelse med Sørlandet i 100.

Da kameraklubben ble avviklet, ble samlingen med flere tusen bilder gitt til Birkenes kommune, som overførte dette videre til Birkenes bygdemuseum. På museet pågår digitalisering av billedmaterialet, et arbeid som skjer på dugnad. Om lag 500 av bildene, som er fra perioden 1890-2000, finnes også i samlingene til Aust-Agder museum og arkiv på Kuben, av disse er ca. 90 motiv allment tilgjengelige på internett.



Birkenes kommune

«BirkenesFILM» ble dannet i år 2000 som ei gruppe i Birkenes historielag. Første produksjon var «Tusenårsreisen», et samarbeid med Birkenes kommune og Anne Svendsen. Neste film, som var om leketøyfabrikken på Tveiten, kom i 2001. BirkenesFILM har senere gjort mange opptak. En hovedoppgave fremover vil være å digitalisere materiale som finnes på forskjellige tape-kassetter; både det som tilhører filmgruppa og slikt som er i privat eie.

Birkenes kommune i samarbeid med Sigbjørn Tveide og Arild Tveide ga i år 2000 ut videoen «Mi glømmer det aldri» Den omhandler krigsfanger fra Birkenes og deres opplevelser i konsentrasjonsleire under 2.verdenskrig.

Det er også utgitt flere andre lokalhistoriske filmer, bl.a. «Filmen om Risdalen» og «Birkenes IL gjennom 75 år». Birkenes Ungdomslag har utgitt flere filmer fra sine mange oppsetninger med Birkebilla musikkbarneteater. Det kan nevnes at oppsetningen «Hakkebakkeskogen» er lagt ut på youtube og har pr. idag 4,6 millioner visninger!

På Facebook finnes en åpen gruppe, kalt «GAMLE BIRKENES BILDER» med Sigbjørn Tveide som administrator. Har kan man legge ut bilder og få kommentarer til disse. Per mai 2019 hadde gruppa 436 medlemmer.

5.1.7 Historielagets årsskrifter

Historielaget gir hvert år ut et årsskrift med mye interessant stoff fra lokalmiljøet. Se egen oversikt.

6. Vedlegg

6.1 Oversikt over lokalhistoriske hefter i Birkenes.

Vedlegg 1.

6.2 Oversikt over innhold i historielagets årsskrift fra 1982-2019.

Vedlegg 2.

6.3 Forslag handlingsplan 2020-2028.

Vedlegg 3



Vedlegg 1. LOKALHISTORISKE HEFTER I BIRKENES:

1. Bautasteinen ved Hauane – *Åsmund Knutson*
2. Birkeland Folkehøyskole 75 år-
3. Birkeland Pioner- og nybyggertid – *Åsmund Knutson*
4. Birkenes Kirke 125 år – *Åsmund Knutson*
5. Bondegutten fra Herefoss som ble prest i Danmark - *Johannes Agerbo og Åsmund Knutson*
6. Den første soknepresten i Herefoss prestegjeld Andreas Julius Konrad Rasmussen- *Peder Knutson*
7. Dina jordmor - *Åsmund Knutson*
8. Ekskursjonsideer for Herefoss skole 2 – *Ågot Gulbrandsen*
9. En tysklandsfange forteller - *Johannes Agerbo*
10. Femti år etter freden - *Åsmund Knutson*
11. Fergesteder og bruer over Tovdalselva i Birkenes – *Åsmund Knutson*
12. Flaksvand dampsg og høvleri - *Åsmund Knutson*
13. For hundre år siden – *Åsmund Knutson*
14. Formannskapslovene 160 år - *Åsmund Knutson*
15. Fuglene i Birkenes – *Jan Thorvald Tjøstvedt*
16. Gamle offentlige veger gjennom Birkenes - *Åsmund Knutson*
17. Gammelt fra Herefoss. *Veiledningstjenesten i Birkenes*
18. Grunnskolen i Birkenes 250 år - *Åsmund Knutson, Paul Setane, Johannes Agerbo*
19. Heimstadelærehefte for Birkeland skole 1 – *Veiledningstjenesten i Birkenes*
20. Heimstadelærehefte for Birkeland skole 2 - *Veiledningstjenesten i Birkenes*
21. Heimstadelærehefte for Birkeland skole 3 - *Veiledningstjenesten i Birkenes*
22. Heimstadelærehefte for Birkeland skole 4 - *Veiledningstjenesten i Birkenes*
23. Om lokalmiljøet på Engesland 1 – *Veiledningstjenesten i Birkenes*
24. Om lokalmiljøet på Engesland 2 - *Veiledningstjenesten i Birkenes/Berit Flakk*
25. Heimstadelærehefte for Herefoss skole 1 - *Veiledningstjenesten i Birkenes*
26. Heimstadelærehefte for Herefoss skole 2 - *Veiledningstjenesten i Birkenes*
27. Historier - *Andreas Holm*
28. Jakt- og fiskehistorier - *Andreas Holm*
29. Jakthistorier - *Andreas Holm*
30. Jernalderen med mer på Tveide – *Åsmund Knutson*
31. Jernalderen på Birkeland – *Åsmund Knutson*
32. Jubileumsrevy om Lillesand- Flaksvandbanen 100 år- *Birkenes kommune/Olav Grendstad*
33. Kirkene i Birkenes - *Åsmund Knutson*
34. Kirkestier fra Mosfjell & Svaland – *Åsmund Knutson*
35. Kjørkestien over Kleppheia –Fornminner ved Vassbotn *Åsmund Knutson*
36. Lillesand – Flaksvannsbanen - *Åsmund Knutson*
37. Lokale ressurser i undervisningen grunnhefte del 18 (dyre-og fugleliv, histore, bosetning, sagn mm)
38. Lokale ressurser i undervisningen grunnhefte del 2(kirke, skogbruk, landbruk,jordbruk, fiske og fangst, håndverk, industri mm)
39. Lokale ressurser i undervisningen Valtjønnområdet
40. Lokalmiljøet Tveide – *Anne Sørbotten Tveide*
41. Lokalmiljøhefte for mellomtrinnet på Engesland skule 1 – *Berit Flakk*
42. Lokalmiljøhefte for mellomtrinnet på Engesland skule 2 – *Berit Flakk*



Birkenes kommune

43. Maia 1841-1912 - *Åsmund Knutson*
44. Minner frå krigen i Herefoss kommune – fortalt av Andreas Holm. *Veiledningstjenesten i Birkenes*
45. Militærmoen ved Birkenes kirke - *Åsmund Knutson*
46. Myre torvstrø fabrikk- intervju med Jacob Mo – *Åsmund Knutson*
47. Nesbu et sjølbergingsbruk - *Åsmund Knutson*
48. OL-LØYPA – lokalhistorie langs løypa *Jan Thorvald Kjøstvedt og Kjell Haabesland*
49. På sykkelstur 1934 - *Åsmund Knutson*
50. Skogsstien ved Birkenes Bygdemuseum – *flere forfattere*
51. Skogsstien ved Birkenes Bygdemuseum Arbeidsoppgaver - *Einar Ytrehus*
52. Studietur til England 1960 – *Åsmund Knutson*
53. Teinefoss – *Åsmund Knutson*
54. Valtjønn – *Kjell Håbesland*
55. Vette-Eika på Mollestad - *Åsmund Knutson*
56. Årdalen i Birkenes – *Kulturkontoret Birkenes kommune*
57. Nils Nilsen Haabesland Enge – *Per Gunnar Knutson 2015*
58. Tyskertid og elgjakt Tormod Slottet forteller – *Kjell Haabesland 2015*
59. Birkenes rundt (en uhøytidelig grensegang)– *Trygve Løland 2011*
60. Stedsnavn langs Tovdalselva *innsamlet av Johannes Tobiassen*
61. Litt om Tobias Gunvaldsen/Tobias jorde – *Ole Aasen 2019*
62. Senderen Håkon – *John og Trygve Løland, Åge Ragnar Hellerslien, Per Gunnar Knutson (2018)*
63. Åbålbakken – en kortfattet skihistorie - *Trygve Løland*
64. Ord og uttrykk fra Herefoss – *Arne Løland*
65. Birkeland før og nå- Bilder fra Birkenes *Kameraklubben 1983*
66. Bilder fra Birkenes - *Kameraklubben 1998*
67. Registrering av fløtningsskjermer ved Tovdalselva – *Erik Aamlid og Olav B. Tveite (2018)*

I tillegg er det utgitt flere jubileumshefter for ulike lag og foreninger som inneholder mye lokalhistorisk stoff; bl a hefter fra Birkenes IL, IL Gry, Herefoss IL, Birkenes Ungdomslag, Birkenes speidergruppe, Musikken i Birkenes m.fl. Flere private og bedrifter har også utgitt hefter som omhandler gårder, bedrifter osv.

Bøker:

Bygdebøker. Se kapittel 5.1.2
Krigsåra 1940-1945 i Birkenes – *Åsmund Knutson* Se kapittel 5.1.3
Bildebok fra Birkenes - *Bjarne Bjorvatn (2007)*
Barndomsminner fra Birkenes – *Bjarne Bjorvatn (2002)*
Fra Birkeland og andre land 1 og 2 – *Bjarne Bjorvatn (2006)*
Men månen kan de ikke blende – om krigen i Birkenes - *søsknene Bjorvatn (2012)*
«Jeg fant, jeg fant Eventyret om Askeladden fra Sørlandet- *en bok om birkenesmannen Egil Flakk – Rolf Rørhus 2010*
Birkenes Sparebank 150 år – *Merethe Moen (2009)*
Turkart med en mengde lokalhistoriske opplysninger på baksiden; *Birkeland 1997 og 2019. Stigselva 1998, Oggevatn 2007, Ogge 2014 – utgitt av Birkenes IL*
Opplevelseskart Øynaheia og Toplandsheia 2006. *Utgitt av Friluftsrådet Sør*
Årlige kulturorienteringshefter fra 1998 og framover- *Birkenes IL o-gruppe/kulturkontoret*
Stigselva fra Risdalsheia til Monesund – *Per Mollatt 1999*



Vedlegg 2: INNHOLD I HISTORIELAGETS ÅRSSKRIFT FRA 1982-2016

Av: Ole Aasen

Birkenes historielag blei stifta 25. febr. 1982.

Allerede første året ble det gitt ut et årsskrift, og siden har dette utkommet hvert år. Derfor er det årsskrift nr. 25 som nå foreligger., mens historielagets 25 års-jubileum er neste år.

Jeg har gått gjennom de 25 utgitte årsskrift, og i det etterfølgende laget en oppstilling over innholdet i disse.

Årsskrift 1 – 1982:

1. Fellesflotinga i Tovdalselva I. Av Tønnes Hagestad.
2. Våre gamle alfarveggar. Av Hans Herefoss.
3. Den gamle kirkevegen fra Risdal til Vegusdal. Av Berit Flakk.
4. Ei brudeferd fra Risdal til Vegusdal. Av Berit Flakk
5. En tur på Vesterhei. Av Vidar Haslum.
6. Butikkjente på Birkeland for 75 år siden. Av Åsmund Knutson

Årsskrift 2 – 1983:

1. Fellesflotinga i Tovdalsvassdraget II. Av Hans Herefoss.
2. Flotinga i Tovdalsvassdraget 1958. Eit oversyn. Av Hans Herefoss.
3. Tømmerflotinga i Digeelva. Av Tønnes Hagestad.
4. Gamal kyrkjeveg Engesland-Vegusdal. Den merkelege krossen. Av Sigurd Belland.
5. Myhre Torvstrøfabrikk. Av Åsmund Knutson.
6. Skrivaren på Myklebostad. Av Åsmund Knutson.
7. Eit dikt til minne om vår felles venn Kristen Thomassen av Arne Løland. Ved Hans Herefoss.
8. Ei kjerring, ei kyr og ei myr. Av Åsmund Knutson.
9. Sju mil til fots med ei grisesugge. Av Hans Herefoss.

Årsskrift 3 – 1984.

1. Glimt fra pioner- og nybyggertida på Birkeland 1893-1905. Av Åsmund Knutson.
2. Fellesflotinga i Skrerosåna. Av Sigurd Belland.
3. Fellesflotinga i Fjermedalsåna. Av Sigurd Belland.
4. Utvandringa frå Herefoss til Amerika 1844-1850. Av Hans Herefoss.
5. Den gamle kjærkevegen frå Retterholt til Vegusdal. Av Jens Vellene.
6. Vandring i Øygardsmarka. Av Nils Dalane.
7. Hvem var Harald Mathisen? Av Vidar Haslum.
8. Bestefars stall. Av Arne Løland.
9. Fleire grisesugger og meir griseprat. Av Hans Herefoss.

Årsskrift 4 – 1985.

1. Flaksvand Dampsag og Høvleri. Av Åsmund Knutson.
2. Gamle hus og tun i Herefoss. Av Hans Herefoss.
3. Borkebrød, poteter og heimebrenning. Av Aslak Bjorvatn.
4. Fornminner ved Vassbotn. Av Åsmund Knutson.
5. På loffen i de harde trettiåra. Av Hans Herefoss.
6. Intervju med Sofie Knutsdotter Aanesland. Av Eirik Nesbu.
7. Moralske krav til ein mann i 1880-åra. Av Sigurd Belland.
8. Sagn om synske koner i Vegusdal. Av Ragnvald Sundstøl.

Årsskrift 5 – 1986.

1. Då Sørlandsbanen kom til bygda. Av Hans Herefoss.
2. 1000 års gamal båt funnen i Haukomvatnet. Av Sigurd Belland.
3. Tveide Saug. Av Gisle Guldal.
4. Floting i Rettåna og Engelsåna. Av Jens Vellene.
5. Con.S.Røinås – Minner og hendelser fra Røynåsheia. Av Vidar Haslum.
6. To åkle frå Birkenes. Av Astrid M.Tømmerås.



Birkenes kommune

7. Dåsvannskjeks. Av Astrid M.Tømmerås.
8. Brannen på Randishei 1912. Av Åsmund Knutson
9. Et sagn om navnet Råbyggelaget. Av Åsmund Knutson.

Årsskrift 6 – 1987.

1. Gamle offentlige veger gjennom Birkenes. Av Åsmund Knutson.
2. Myrimalfunn i Vegusdal. Av Sigurd Belland.
3. Dei gamle skogslottene i Herefoss. Av Hans Herefoss.
4. Litt av Sørlandsbanens historie gjennom Vegusdal. Av Ragnvald Sundstøl.
5. Merking av tømmer. Av Tønnes Hagestad.
6. Gamle sager i Birkenes. Av Gisle Guldal.
7. Flotinga i Hovlandsåna. Av Sigurd Belland.
8. Litt om Herefoss første lastebil. Av Hans Herefoss.
9. Fram med den lokale motorhistoria. Av Jostein Teistedal.
10. Hagens kalkverk. Av Nils Dalane.
11. Slogedal taubane. Av Åsmund Knutson.
12. Småplukk fra eldre tider. Av Marie Kylland Raen.
13. Det illegale skirenn i Risløbakken 25. Febr. 1945. Av Oddvar Glidje.
14. Hovsteinen på Bjorvatn og jenta som blei bergtatt. Av Hans Herefoss.
15. Meir om synske kvinner i Vegusdal. Av Åsmund Knutson.
16. Birkeland folkehøgskole 75 år. Av Hylje Halvorsen.
17. "Ungane på Strøget" på Birkeland. Av Kameraklubben.

Årsskrift 7 – 1988.

1. Lillesand-Flaksvandsbanen 1896-1953. Av Åsmund Knutson.
2. Stedsnavn og folkeminne fra Ånesland i Vegusdal. Av Vidar Haslum.
3. Lølandsskautet. Av Astrid Marie Tømmerås.
4. Treskjerarkurs på Herefoss. Av Hans Herefoss.
5. Birkenes Bygdemuseum. Av Martin Birkeland.
6. Skolestrid i Birkenes i 1850. Av Gisle Guldal.
7. Veskelåsen som vart redda i tolvte time. Av Astrid Marie Tømmerås.
8. Kristian Landstveit og brennevinsdunken, "Gudongen". Av Hans Herefoss.
9. Birkeland Bedehus 90 år. Av Åsmund Knutson.
10. Soga om lysekrona i Vegusdal kyrkje. Av Sigurd Belland.

Årsskrift 8 – 1989.

1. Den romanske døypefonten i Vegusdal kyrkje. Av Sigurd Belland.
2. Dåp og kirkegang i Birkenes. Av Gisle Guldal.
3. Grunnskolen i Birkenes 250 år. Av Åsmund Knutson.
4. Fellesflotinga i Tovdalselva, nedenfor Flaksvatn. Av Tønnes Hagestad.
5. Song og musikk frå Birkenes. Av Astrid Marie Tømmerås.
6. Private vasskraftverk i Birkenes. Av Vidar Haslum
7. Småplukk frå Herefoss for 65 år sia. Av Hans Herefoss.

Årsskrift 9 – 1990.

1. Minne frå skoletida mi. Av Asborg Langemyr.
2. Litt om den gamle kyrkja på Vegusdal. Av Sigurd Belland.
3. Benefisert gods i Birkenes. Av Gisle Guldal.
4. Kjerraten ved Flaksvatn 1896-1953. Av Åsmund Knutson.
5. Industri ved Engeslands-åna i gamal tid. Av Sigurd Belland.
6. Siri Ormetjern og urtene hennar. Av Astrid Marie Tømmerås.
7. Litt om nedlagte boplasser på Håbeslandsheia. Av Vidar Haslum.
8. Marie Lonåsen. Av Håkon Berg.
9. Vokal songtradisjon i Birkenes. Av Astrid Marie Tømmerås.
10. "Hangangsupps", med kommentar. Av Paul Setane.
11. Ei ulykkelig båtferd på Ogge 27.mai 1824, med kommentar. Av Paul Setane.
12. Hans Herefoss. Av Åsmund Knutson.



Birkenes kommune

13. Torvstrøfabrikkmusèet på Tveide. Av Martin Birkeland.
14. Iveland og Vegusdal Bygdemusèum. Av Sigurd Belland.
15. Steinalderfunn på Mollestad i Birkenes. Av Åsmund Knutson.

Årsskrift 10 – 1991.

1. Birkeland gymnas 1941-1949. Av Åsmund Knutson.
2. Sølvskatten – et 175-års minne. Av Gisle Guldal.
3. Kongebrevet som plutselig kom for dagen. Av Vidar Haslum.
4. Livssoga til Anne Marie Tverdalen. Av Gunhild Heimdal Dalane.
5. Johan Tellefsen Moen alias John Thompson, Beloit. Av Arne Mjøland.
6. Notise over reisen til Vatne i Vegusdal sogn 1888. Av Kjersten Ommundsen med kommentar av Åsmund Knutson.
7. Fattigkommisjonen – og en selvdød elg i Herefoss. Av Gisle Guldal.
8. Garving av huder og skinn på gårdene. Av Børge Kylland.
9. Stampa på Tjøntveit. Av Marie Kylland Raen.
10. Rovvilt og rovviltjegere i Birkenes for 250 år siden. Av Olav Dahl.
11. Bygging av Fidje bru i Vegusdal. Av Birkenes kameraklubb.
12. Billedkavalkade. Av Johannes Agerbo.

Årsskrift 11 – 1992.

1. Null i fattigkommisjonen. Av Gisle Guldal.
2. Personale ved Lillesand-Flaksvatnbanen. Av Åsmund Knutson.
3. Lillesand-Flaksvatnbanen. Av Håkon Berg.
4. "Du tuskår så steggeli, kan du ikkje prate sjebeli". Av Magnhild Vollan.
5. Haustonnsarbeid før i tida. Av Sigurd Belland.
6. Gruvedrift i Herefoss. Av Torjus Rislå.
7. Lærestrid i Vegusdal. Av Olaf Fennefoss.
8. Gilde tanter i familien med sanger, regler, rim og gåter. Av Kjell Rosenberg.
9. Fergesteder og bruer over Tovdalselva i Birkenes. Av Åsmund Knutson.
10. Småsoger frå Herefoss. Av Trygve Herefoss.
11. Birkenes Speidertropp 65 år. Av Birkenes Kameraklubb.
12. Barn fra Oppigården, Nedre Birkeland, 1924. Av Birkenes Kameraklubb.
13. Fyll og bråk i kirketiden. Fra Rettsprotokollen.

Årsskrift 12 – 1993.

1. Da jeg besøkte min gamle onkel i Amerika. Av Martin Birkeland.
2. Bryllupet i Vågsdalen 1723 – eller bygdesladder i gode gamle dager. Av Paul Setane.
3. Kongelig Majestets Lehnsmand. Av Arnfinn Flaa.
4. Tellef Børresen – Bondegutten fra Herefoss som ble prest i Danmark. Av Johannes Agerbo og Åsmund Knutson.
5. Væting skole. Av Knut Nesbu.
6. Mine skuleår på Dovland. Av Sigurd Belland.
7. "Fjellom" – Historien om et bureisingsbruk. Av Vidar Haslum.
8. Formannen har ordet.
9. Historielagets vandretur – 1993.
10. Historisk markering på Mosfjellstevnet.

Årsskrift 13 – 1994.

1. Et innblikk i våre eldste historiske kilder. Av Vidar Haslum.
2. Arent Stensvand – vår første lokalhistoriker. Av Vidar Haslum.
3. Et bryllup i 1855. Av Arent Stensvand.
4. Stavkirken i Vegusdal. Av Signe Buli og Olga Nystøl.
5. Ord og ordtak som blir borte i Herefossdialekta. Av Trygve Herefoss.
6. Gruvedrift i Søre Herefoss. Av Torjus Rislå, Åsta Tomine Uldal og Vidar Haslum.
7. Gruva i Rugdelia. Av Olaf Løland.
8. Posten kom fram. Litt om postgangen i Birkenes på 1800-tallet. Av Gisle Guldal.
9. Opptegnelser fra 1894. Av Andreas Røstad.



10. Segn fra Heimdal i Vegusdal. Av Ånund Buli.
11. Vegusdal Skogeigarlag gjennom 75 år. Bokmelding av Jens Vellene.
12. Vandreturen 1994. Av Johannes Agerbo.
13. Formannen har ordet.

Årsskrift 14 – 1995.

1. Krigen 1940-45. Med følgende forfattere: Åsmund Knutson, Trygve Herefoss, Torjus Rislå, Sigurd Belland, Bjørn Aasen og Arnfinn Flaa, samt intervju med Arne Mjåland og Olga Nystøl.
2. Kirkens 1000 års feiring – Gamle Birkenes kirke. Av Åsmund Knutson.
3. Interessant hefte om okkupasjonsårene i Herefoss. Omtale v/Vidar Haslum.
4. Vandreturen i 1995. Av Vidar Haslum.
5. Vandretur til Retterstøl. Av Else Berit Berge.
6. Om Gunder Veddermyr. Av Trygve Herefoss.
7. Formannen har ordet.
8. To bilder v/Birkenes Kameraklubb: Birkeland Pigeforening 1917 og Herefoss Heradstyre 1927.

Årsskrift 15 – 1996.

1. Fra Redaksjonen.
2. For 100 år siden. Av Åsmund Knutson.
3. Birkeland musikkorps 50 år. Av Ole Aasen.
4. Markegangsaka mellom Dovland og Kjælevatn 1716-1717. Av Olav Kr.Nygård.
5. Gjøvdølen som ble ættefar på Birkeland. Av Tormod Åmland.
6. Om tettegras og tettemelk. Av Bjørn Aasen.
7. Utnyttning av vasskrafta på Stoveland. Av Magnus Stoveland og Åsmund Knutson.
8. Minner fra Retterholt skule 75 år tilbake i tida. Av Olga Nystøl.
9. "Mitt navn er Skou". Av TrygveHerefoss.
10. Litt om loffarar og fantar. Av Trygve Herefoss.
11. Brobakken ("Minste") og folka der. Av Trygve Herefoss.
12. Barndomsminner frå Vegusdal. Av Sigurd Belland.
13. Revejakt. Av Olaf Løland.
14. Bytid. Av Trygve Herefoss.
15. Med post, knøst og penger i postveska. Av Arne Mjåland.
16. Vandreturen 1996. Av Inga Halvorsen.
17. Formannen har ordet.
18. Bilde: Avduking av minnestøtta på Birkeland 1946.

Årsskrift 16 – 1997.

1. Fra redaksjonen.
2. Kulturminneåret 1997. Av Ole Aasen
3. Veien som bandt oss sammen. Av Olga Nystøl.
4. Den siste kolmila. Av Trygve Herefoss.
5. Formannskapsloven 160 år – ordførere i gamle Birkenes. Av Åsmund Knutson.
6. Lofthusreisinga i Birkenes og Herefoss. Av Øyvind Bjorvatn.
7. Ei gravferd i 1930 åra. Av Sigurd Belland.
8. A/S Birkeland Forbruksforening 100 år. Av Ole Aasen.
9. Birkenesheimen er en juvel. Av Maja Mosfjell.
10. Litt posthistorie fra Herefoss. Av Arne Mjåland.
11. Bokomtale. Av Vidar Haslum.
12. Bygdebokmanuskript kommet til rette. Av Vidar Haslum.
13. Vandreturen 1997. Av Ole Aasen.
14. Formannen har ordet.

Årsskrift 17 – 1998.

1. Åpningen av Sørlandsbanen Nelaug-Kristiansand. Av Olga Nystøl.
2. Militærmoen ved Birkenes kirke. Av Åsmund Knutson.
3. Omund Willomsen Væding. Av Marie Kylland Raen.
4. Vegusdal forbruksforening gjennom 100 år. Av Sigurd Belland.



Birkenes kommune

5. Bedehuset på Birkeland gjennom 100 år. Av Olav Halvorsen.
6. Intervju med Knut Gauslå. Av Arne Mjåland.
7. Minner fra kommunestyresalene. Av Jan Kvernmo.
8. Ymse fraa Stefan Fidjeland sitt liv. Av Olav Kr.Nygaard.
9. Den gamle smeden. Av Håkon Berg.
10. Om alderen på en gammel eikestokk. Av Øyvind Bjorvatn.
11. Frå sigd og treskefløyel til skurtresker. Av Trygve Herefoss.
12. Om et gammelt brev. Av Arne Mjåland.
13. Lysvisa frå Hovlandsdalen. Av Olav Kr.Nygaard.
14. Noko om skogslått før i tida. Av Trygve Herefoss.
15. Telefonen før i tida. Av Trygve Herefoss.
16. Tuntreet. Av Olav Jørgen Herefoss.
17. "Så rodde dei fjordan". Av Trygve Herefoss.
18. Andreas Vevstad: "Agderskog" – Bokmelding. Av Vidar Haslum.
19. Vandreturen 1998. Av Oddvar Glidje.
20. Formannen har ordet.

Årsskrift 18 – 1999.

1. Ymse fraa Stefan Fidjeland sitt liv, del 2. Av Olav Kr.Nygaard.
2. Åsines kafè. Av Inga Halvorsen.
3. Laksefisket i Tovdalselven. Av Arent Stensvand.
4. Oggemarka – et sportseldorado. Av Olga Nystøl.
5. Sportskapell på Oggevatn. Av Sigurd Belland.
6. Suggelia. Av Vidar Haslum.
7. Om bjoren eller beveren. Av Trygve Herefoss.
8. Fødd i ei sparetid. Av Tormod Aamland.
9. Birkenes idrettslag 75 år. Av Ole Aasen.
10. Snøfall. Av Trygve Herefoss.
11. Barndomsminner fra Udal. Av Sigrid Flakk.
12. Vandreturen 1999. Av Ole Aasen.
13. Omtale av heftet om Stikselva. Av Ole Aasen.

Årsskrift 19 – 2000.

1. Ymse fraa Stefan Fidjeland sitt liv, del 3 (siste). Av Olav Kr.Nygaard.
2. Om fanter og loffere på Rislå. Av Stig E.Rislå.
3. Herefoss før og etter kommuneinndelinga. Av Andreas Holm.
4. Leketøyfabrikken på Tveiten. Av Kristen K.Flaa.
5. Abraham Heimdal, lekpredikanten fra Vætingsbygda. Av Inga Halvorsen.
6. På kartleggingsoppdrag i Birkenes og Vegusdal, sommeren 1850. Av Vidar Haslum.
7. 50-tallet. Av elever fra 10.klasse, Valstrand skole.
8. Jernbana. Av Trygve Herefoss.
9. Vandreturen 2000. Av Ole Aasen.
10. BirkenesFILM – ny gruppe i Birkenes historielag

Årsskrift 20 – 2001.

1. Kampen om opplæringsmålet i folkeskolen i Birkenes. Av Magnhild Vollan.
2. Gilde skoleår i Vegusdal. Av Olga Nystøl.
3. Det første faste skolehuset i Birkenes. Av Åsmund Knutson.
4. Folkeskulane i Birkenes i 1895. Av Asbjørn Åsgard.
5. Skulestoga vår. Av Gunhild Dalane.
6. Speidernes historie i Birkenes. Av Bent J.Knudegård.
7. En økonomisk statistikk fra 1850. Av Vidar Haslum.
8. Dramaet Tjovekilen i Herefoss. Av Olav Jørgen Herefoss.
9. Spelemann og forteljar. Av Inger EB Slågedal.
10. Litt om dyrelivet i skogen. Av Trygve Herefoss.
11. Himmelske Balsam og sødste drue – en omtale av salmer av Daniel A.Buli. Av Vidar Haslum.
12. Levemåten løa. Av Else Berit Berge.



13. Sigurd Belland til minne. Av Jens Vellene.
14. Vandreturen 2001. Av Ole Aasen.

Årsskrift 21 – 2002.

1. Gårdsnr. 65, bruksnr. 1-2 – Flå. Av Kristen K.Flåa.
2. Kabrattmyra. Et gammelt ord og et navn. Av Vidar Haslum.
3. –og langt inn i prestens-. Av Trygve Herefoss.
4. Fra ei dagbok. Av Oddny Furholt.
5. Herefoss idrettslag 75 år. Av Ole Aasen.
6. Søren Seland – Sokneprest i Herefoss, Mykland og Vegusdal fra 1924 til 1929. Av Inga Halvorsen.
7. Den eldste i Birkenes. Av Ole Aasen.
8. Hermann Mollestad. Av Kristin Mollestad.
9. Hermann – en sabla grei sjef. Av Inger EB Slågedal.
10. Omreisande handelsmenn. Av Trygve Herefoss.
11. Gjenoppbygging av Flakkebroa. Av Terje Murberg og Kjell L.Andersen.
12. Kvennhusa på Gjerustad – ferdig restaurert. Av Inger EB Slågedal.
13. Vandreturen 2002. Av Ole Aasen.

Årsskrift 22 – 2003.

1. Minneord om Andreas Holm. Av Ole Aasen.
2. Vandring i Øygardsmarka. Av Nils Dalane.
3. Barndomsminner. Av Gudveig Håverstad.
4. Herefossmannen Osuld Torrison's eventyrlige forretningskarriere. Av Arne Mjåland.
5. Et uhyggelig 50-års minne og litt bedriftshistorie. Av Inger Brit Vollan.
6. En liten historie om et brev. Av Vidar Haslum.
7. Brev fra Birkeland til Amerika 1905-1908. Av Arnstein Rislå og Inger EB Slågedal.
8. Sommerfjøsminne. Av Olav Jørgen Herefoss.
9. Oldfunn i Vegusdal. Av Arne Mjåland.
10. 7 småartikler om: -Herefoss – ord og uttrykk. –Elgjakt. –På hjuringbakken. –Hovudvegen vår. –Ålen, den merkelege fisken. –Småplukk frå gamle skrifter. –Frå øks til hogstmaskin. Av Trygve Herefoss.
11. Lærerinden. Av Ingrid W.Jæger.
12. To historier av Arent Stensvand om: -Vertshusholderen Leth Leirklev, og –Kristen Boskjær-En ekte taterfant. Av Arne mjåland.
13. Birkenes ungdomslag 80 år. Av Inger EB Slågedal.
14. En soldat fra Øvre Engesland. Av Bjørg Sundstøl Eriksen.
15. Hans Aanesland - Et hundreårsminne. Av Vidar Haslum.
16. Vandreturen 2003. Av Audun Flakk.
17. Bilder fra Birkenes – Begivenheter siste år.

Årsskrift 23 – 2004.

1. Erindringer fra Barne- og ungdomsår. Av Olava Buli.
2. 3 småartikler om: -Bilruta. –Litt om dyreulucker og om skogsdrift i Herefoss før i tida. –Anton Lia. Av Trygve Herefoss.
3. G.nr. 3, b.nr. 1, Espegra. Av Christian Espegren.
4. Daglegliv på garden Tjøntvedt frå 1885 til hundreårsskiftet. Av Kristen Tjøntvedt.
5. Birkelandsmoen. Av Magne Risdal.
6. Minner fra skoleår og oppvekst i Herefoss 1940-45. Av Inga Halvorsen.
7. Møte med en utflytta Birkenesing. Av Øyvind Raen.
8. En tur på Kleppeheia i 1932. Av Reidar Hegland.
9. Den store snøvinteren. Av Nikolai Åmland.
10. BENDIKS Birkeland transport og Cementstøberi A/S 75 år. Av Ole Aasen.
11. Birkenes/Lillesand travklubb 75 år. Av Benn Jørgen Smith.
12. Birkenes Avholds lag 100 år. Av Ole Aasen.
13. Vandreturen 2004. Av Ole Aasen.
14. Bilder fra Birkenes – Begivenheter siste år.



Årsskrift 24 – 2005.

1. Minneord om Trygve Herefoss. Av Ole Aasen.
2. Minneord om Otto Furholt. Av Vidar Lande.
3. 1905 i Birkenes. Av Inger EB Slågedal.
4. Fra stokkebåt til flatbunning. Av Steven P.Carpenter.
5. Minneoppgave. Av Ole P.Løland.
6. Aanesland Bruk – Arbeidsplass og kultursenter. Av Aanund Aamlid.
7. Knut Mykland – Kven var han og hva hende med han? Av Einar Mykland, med god hjelp av broren Torstein.
8. 1905 – Regimentsamling på Gimlemoen. Av Torstein og Einar Mykland.
9. Bryllupet til Anne Aamund Fidje. Av Sigrid Flakk.
10. Gamle gårder på Mosfjell. Av Vidar Haslum.
11. Møte med Birkenes tidlig på 1960-tallet. Av Åse Buli Egerhei.
12. Torstein Håkedal, hjuringen. Av Kåre Rudjord.
13. Vandreturen 2005. Av Ole Aasen.
14. Bilder fra Birkenes – Begivenheter siste år

Årsskrift 25 - 2006:

"Padda" i Herefossfjorden. Av Arne Løland.
Birkenes Brannvesen, Willy's I-17021. Av Per Gunnar Knutson.
Intervju med den siste husmann i Birkenes. Av Inger B. Slågedal.
Barndomsminner fra Uldal. Av Sigrid Flakk.
Innhold i tidligere utkomne årsskrift. Av Ole Aasen.
Minneoppgave. Av Malli Windsland.
Drukningssulukka i Haukomvatnet. Av Olav H. Aas.
Ein preikesundag. Av Aamund Johnsen Fidje.
Spøkelset på Senningtveit som blei til 5 høns. Av Arne Mjåland.
Veret i eldre tid. Av Olaf Løland.
Mer om været i eldre tid. Intervju med Johan Flaa i 1951.
Smeden. Dikt av Sigurd Aasen.
Nokre små prestesoger frå Vegusdal. Av Konrad Haugland.
Slettene bro. Av avdelingsingeniør E.N.Horgen.
Arent Stensvand forteller. Av Arne Mjåland.
Vandreturen 2006. Av Ole Aasen.
Bilder fra Birkenes - Begivenheter siste året. Av Kulturkontoret v/Wenche Flaa Eieland.

Årsskrift 26 - 2007:

Birkenes historielag 25 år. Av Ole Aasen
Stedsnavn på Tveide. Av Karoline Aas.
Da Trygve kom til Birkenes og Tordis kom til Herefoss. Av Vidar Haslum.
Navneskikk og personnavn-utvikling i Birkenes, Herefoss og Vegusdal. Av Vidar Haslum.
Et trist minne fra 1953. Av Helge Knutson.
Kristen Hauge - en moderne utvandrer. Av Åse Buli Egerhei.
Anders Osen med Voltakorset. Av Salve Øyna.
Blant haier og delfiner. Av Jostein Blokhus.
Vandreturen 2007. Av Ole Aasen.
Bilder fra Birkenes - Begivenheter siste året. Av kulturkontoret v/Wenche Flaa Eieland.

Årsskrift 27 - 2008:

Minneord om Aanund Aamlid. Av Jens Vellene.
Kjerkestol ble kornbinge på Mollestad. Av Inger B. Slågedal.
Tømmermåleren. Av Nils Kristen Haabesland.
Historien om Vindlandsfolket fra 1950 - 1971. Av Anne Marie Moi.
Jens Sava - ein arbeidets hedersmann. Av Nils Tveide.
Da Ole Konsmo skjøt seg. Av Agnes Kristine Gloppe.
Olav Flateland og Høgnar. Av Benn Jørgen Smith.
Livsviktige fløtehaker. Av Jostein Blokhus.
Stoveland - gnr. 116, bnr. 1. Av Kai Ånund Stoveland.



Birkenes kommune

Levering av trekull til Froland Verk. Av Arne Mjåland.
Bygdevægtene eller fantefuter. Av Karl Kråkedal og Inger B. Slågedal.
Langs kongevegen gjennom Birkenes. Av Åsmund Knutson.
Nils Nilsen Enge - Bokomtale. Av Ole Aasen.
Ord og uttrykk fra Herefoss - Bokomtale. Av Ole Aasen.
Vandreturen 2008. Av Ole Aasen.
Bilder fra Birkenes - Begivenheter siste året. Av kulturkontoret v/Wenche Flaa Eieland.

Årsskrift 28 - 2009:

Minneord om Åsmund Knutson. Av Ole Aasen.
Kaia Birkeland forteller. Av Inger B. Slågedal.
Birkenes brannvesen gjennom de første 30 år. Av Per Gunnar Knutson.
Et skolehus blir til. Av Helge Aamlid.
Fidjetun stasjon 1937 - 1987. Av Jens Vellene.
Den lange sykkelturen - Eit 70-års minne. Av Nikolai Åmland.
"Askeladden" Nils Nilsen Haabesland (Enge). Av Nils Kristen Haabesland.
Intervju med Tobias Repstad. Av Vidar Haslum.
Birkenes Sparebank 150 år. Av Reidar Bjorvatn.
Slipesteinen. Av Bjarne Beisland.
Vandreturen 2009. Av Ole Aasen.
Bilder fra Birkenes - Begivenheter siste året. Av kulturkontoret v/Wenche Flaa Eieland.

Årsskrift 29 - 2010:

Falt for fedrelandet - Et dikt av Nordahl Grieg. Av Ole Aasen.
Minne frå okkupasjonstida. Av Aslak Bjorvatn.
8. april 1940 og 7. mai 1945. Av Ole Aasen.
Birkeland Meldingsblad nr. 1. Av Johan Tveite.
Eit historisk bilete - ALTMARK-SAKA. Av Nikolai Åmland.
Matauk - ei lokal vise fra krigstida i Birkenes. Av Kjell Bjorvatn.
Fengsel og borgervakt. Av Ole Aasen.
Nazibålet. Av Jens Vellene.
Kolbrenning og andre minner fra krigen. Av Inger B. Slågedal.
Diverse annonser, oppslag, skjemaer etc. fra krigens dager. Av Ole Aasen.
17. mai 1945 på Birkeland og Herefoss. Av Ole Aasen.
Reising av minnestøtta over de falne fra Birkenes 1940-45. Av Ole Aasen.
Barnevandringene. Av Kolbjørn Stuestøl.
Barnevandringene. Av Kristen Rosåsen.
Hjuringer eller gjeterer til "Austlandet". Av Odd Neri Kylland.
Geologiske ekskursjoner v/Hagbart Magnus. Forord av Alvhild Gulbrandson.
Heimdalsløpet 50 år. Av Oddvar Glidje.
Den fyrste lærarposten min. Av Nikolai Åmland.
Klenodiet - 80 år gammel fløyte. Av Alf Flaa.
Vandreturen 2010. Av Inger B. Slågedal.
Vandra i barnas fotspor. Av Åse Bjorvatn.
Bilder fra Birkenes - Begivenheter siste året. Av kulturkontoret v/Wenche Flaa Eieland.

Årsskrift 30 - 2011:

Minneoppgåve. Av Andreas Holm.
Den vonde dansen. Av Olav Kr. Nygård.
Dagbok av O.M.O. Høiklev. Av Ole Verner Wennerberg.
Fjellbrekka. Av Egil Buli.
Ei reis til Herefoss kirke før første verdenskrig. Av Ragna Senumstad.
Hoppbakken på Engesland. Av Kåre Arnfinn Vågsdalen.
Agnes Heldås Gloppe forteller. Av Inger B. Slågedal.
Mads Knutson Omlie. Av Thore Grøsle.
Risvannsveien. Av Jens Risvand.
Brurerovet på Haugen. Av Åsmund Knutson.



Birkenes kommune

Ei kiste på vandring. Av Anne Møretrø.
Chr.P.Stoveland og kistene hans. Av Anne Møretrø.
Carl Cooper - høydehopper som satte spor etter seg. Av Nils Kristen Haabesland.
Chicago River 24. juli 1915. Av Ole Aasen.
Pensjons-sykkelen. Av Åsmund Knutson.
Hun fikk ikke prest, men prestegård. Av Ole Aasen.
Med dyrlege Kjeldsen på praksisreise gjennom Lillesand, Birkenes til Herefoss. Av Ole Aasen
St.Olavs orden til Flakkegutt. Av Inger B. Slågedal.
Klenodiet. Av Inger B. Slågedal.
Vandreturen 2011. Av Ole Aasen.
Etterlysing - Bygdeborger. Av Ole Aasen.
Bilder fra Birkenes - Begivenheter siste året. Av kulturkontoret v/Wenche Flaa Eieland.

Årsskrift 31 - 2012:

"Jeg skal hilse til tante Gudrun hvis jeg treffer henne" - Om krigsflyger Peder Govertsen Mollestad. Av Ole Aasen.
"Kva kan me gjera til aa vinna lukka i livet?" Av Karl Knutson.
Himmelsnaløpets historie fra 1962 - 1999. Av Kåre Arnfinn Vågsdalen.
Modalen. Av Alvhild Gulbrandson.
Der ingen skulle tru at nokon kunne bu. Av Åse Buli Egerhei.
Vegusdalsvisa. Av Gunnar Salvesson Haugland.
Ei etterlengta bru på Mollestad. Av Inger B. Slågedal.
Marianne og Paul Hauka - ryskere på flukt i Birkenes under krigen. Av Kjell Haabesland.
Gunnar P. Svaland. Av Arne Mjåland.
Ei lita gåte frå Mykland, med svar frå Vegusdal og Herefoss. Av Olav K. Nygård.
Teinefoss. Av Åsmund Knutson.
"Her skal skolen ligge!" Folkehøgskolen på Birkeland 100 år. Av Olav Teistedal.
Birkenes Bygdemuseum 25 år. Av Martin Birkeland og Inger B. Slågedal.
Tovdalsang. Av Arent Stensvand.
Klenodier:
Om sparken "Mass" på Herefoss. Av Helge Wroldsen, og
Toppen av kransekaka i 100 år. Av Inger B. Slågedal.
"Men månen kan de ikke blende" - bokomtale. Av Ole Aasen.
Jubileumstur i historielaget. Av Inger B. Slågedal.
Fra "Stubber fra gammel tid". Av Olaf Løland.
Bilder fra Birkenes - Begivenheter siste året. Av kulturkontoret v/Wenche Flaa Eieland.

Årsskrift 32 - 2013:

Stemmerettsjubileet. Av Inger B. Slågedal.
"Heim til Vegusdal". Av Olav K. Nygård.
Artiklar frå farne dagar: Noko om levekår og gamle stadsnamn. Av Trygve Herefoss.
Våre gamle trær. Av Nils Kristen Haabesland.
Om to brødre på Kiland med samme navn. Av Anne Møretrø.
Ord og uttrykk i Vegusdalsdialekten. Av Olav K. Nygård og Jens Vellene.
Andreas Solberg - Husmannsgutten som ble ordfører. Av Sigbjørn Tveite.
Intervju med Egil Flakk. Av Inger B. Slågedal.
Gratis kjølerom uten kontakt. Av Aud Holm Seland.
Staffensagnet - Historie eller bare myte. Av Kjell Haabesland.
Birkeland Maskinlag 1948 - 1962. Av Ole Aasen.
Retterholt skulekrets. Av Jens Vellene.
Intervju med Osmund Mollestad. Av Inger B. Slågedal.
Et orienteringsløp i 1945 - og litt til. Av Trygve Løland.
Om Kjetil Breisåsen. Av Olaf Løland.
Med dyrlege på praksisreise. Av Arvid Kjeldsen.
Minneoppgave
-Av Ole Vehusheia
-Av Oline Kylland
-Av Marta Heimdal



Birkenes kommune

Moralske krav til en mann i 1880-åra. Av Sigurd Belland.
Klenodiet. Av Inger B. Slågedal.
Vandreturen 2013. Av Ole Aasen.
Bilder fra Birkenes - Begivenheter siste året. Av kulturkontoret v/Wenche Flaa Eieland.

Årsskrift 33 - 2014:

Norges grunnlov 200 år. Av Ole Aasen.
Eidsvollsmannens stokkepryl. Av Sigbjørn Tveite.
Grunnlovsforfatterens flause ved Flakkebommen. Av Sigbjørn Tveite.
100 år siden 1. verdenskrig brøt ut. Av Ole Aasen.
Bernt Balchen fra Drangsholt. Av Helge Knutson.
Ord frå Vegusdalsdialekten, del 2. Av Olav K. Nygård og Jens Vellene.
Minneoppgave for eldre, Av Tellef Rislå".
Nygård og Vegusdal skole. Av Kåre Vågsdalen.
Birkenes sanitetsforening 100 år. Av Bjørg Stenslund Tøsse.
Tveitås 4H 50 år. Av Inger B. Slågedal.
Herefoss - Barndommens paradys. Av Aud Holm Seland.
På Trolldalsheia. Av Peder Knutson.
Hyttebygging ved Ogge på 1950-tallet. Av Olav Kirkhus.
Gudmund Vollan og Trygve Tobiassen. Av Yngvar Kortner.
Gammeldass - Utedass - Utedo. Av Ole Aasen. Rask 90-åring i Birkenes. Av Ole Aasen.
Fedrelandet. Av Aslak Bjorvatn.
Vandreturen 2013. Av Ole Aasen.
Bilder fra Birkenes - Begivenheter siste året. Av kulturkontoret v/Wenche Flaa Eieland.

Årsskrift 34 - 2015:

Barneår på Birkeland under krigen. Av Ole Aasen.
Tyskertid og elgjakt. Av Kjell Haabesland.
Snemyr"slippet". Av Helge Knutson.
Oskar Espelund - tale ved kransnedlegging på minnebautaen 17. mai 2012. Av Else B. Berge.
Kristian Dolven om krigen. Innledning av Inger B. Slågedal.
Tolv Aamland minnast krigen. Innledning av Inger B. Slågedal.
Herefoss kirke i krigsårene 1940 - 45. Av Helge Wroldsen.
En flyktningefamilie i Herefoss. Av Helge Knutson.
Lærer Jonas Vellesen fortel om opphold i Birkenes i 1862. Innledning ved Arne Mjåland.
Borkebrød og poteter. Av Astrid Gavlen.
Vegusdal Forbruksforening 1896 - 1948. Av Jens Vellene.
Eg blar i minneboka til Tomine Furholt. Av Jens Vellene.
Mollestad kvinneforening. Av Aslak Bjorvatn og Astrid Marie Gavlen.
Herefossfjorden. Av Ragna Synnøve og Kristian Holm.
Ord og uttrykk i Vegusdal - del 3. Av Olav Kristian Gunnarson Dovland og Jens Vellene.
Bilforhandlere på Herefoss. Av Kristen Rosåsen.
Gammel tømmerbil fra Landvik får nytt liv på Repsten. Av Steinar Støle og Jostein Teistedal.
Vandreturen 2015. Av Ole Aasen.
Bilder fra Birkenes - Begivenheter siste året. Av kulturkontoret v/Wenche Flaa Eieland.

Årsskrift 35 - 2016:

Skifunnet. Av Frans Arne Hedlund Stylegar.
Varpesagnet. Av Arne Mjåland.
Kolbrenning i Birkenes. Av Gunnar Gundersen.
Birkenæs fattiggård Flak. Av Ole Aasen.
Tovdals vassdrags faglege sammenslutning. Av Vigleik Frikstad.
Birkenes, Herefoss og Vegusdal før kommunesammenslåinga i 1967. Av O.S.Moi (v/Jens Vellene).
Dikt av Jens Røynås. Av Astrid Marie Gavlen.
Intervju med Sofie Ånesland. Av Arne Mjåland.
Anne Fidje fortel om livet. Av Inger Birkeland Slågedal.
Vegusdal kyrkje 150 år i 2017. Av Olav Kristian Gunnarson Dovland.



Birkenes kommune

Foreningsliv i Oggevanndsdistriktet før og nå. Av Olga Nystøl.
Kvinneforeninger i Vegusdal. Av Astrid Marie Gavlen.
Brev fra sogneprest Riise. Av Aud Seland.
Den ukjente jenta fra Bua i Herefoss. Av Anne Møretrø.
Torjus Knutsen Aamlid 1875-1950. Av Ole Aasen.
Dovregubben. Av Ole Aasen.
Kommunikasjoner før og nå. Av Bjørg Sundstøl Eriksen.
Inn me løna. Av Astrid Marie Gavlen.
Kåre fortel. Av Karl Johan Tveiten.
Hvordan lensmannen og sognepresten forsøkte å stagge festkulturen. Av Helge Wroldsen.
Sang til Brobakkenfamilien. Av Bjørg Myrene.
Ord fra Vegusdaldialekten. Av Olav Kristian Gunnarson Dovland og Jens Vellene.
Blevisa. Av Helge Wroldsen.
Vandreturen. Av Kristen Rosåsen.
Bilder fra Birkenes - Begivenheter siste året. Av kulturkontoret v/Wenche Flaa Eieland.



KULTURMINNEPLAN BIRKENES HANDLINGSPROGRAM 2020-2028:

BK= Birkenes kommune, BBM =Stiftelsen Birkenes bygdemuseum , F=Frivillige, LFB =Lillesand-Flaksvandsbanen AS, H= Historielaget, IVBM= Iveland og Vegusdal Bygdemuseum
Tiltakene gjennomføres etter hvert som man har tilgjengelige ressurser. Det anbefales at tiltakene legges inn som en egen kategori i plan for idrett og fysisk aktivitet, under den årlige rulleringen av handlingsprogrammet. Det avsettes en større sum hvert år til kulturminnetiltak avhengig av hva som planlegges det aktuelle år.

PS! Det jobbes parallelt med å sjekke om de ulike kulturminnene er registrert – evt legge de inn i kulturminnebasen Askeladden og/eller kulturminnesøk.

n r	Kulturminne	Ansvar	År	Antydnet kommuna andel
	<i>Tovdalselva og sideelvene:</i>			
1	Slågedalsbrua. Reparere/registrere	Private/ F/BK	2020	20000
2	Fløtningsskjermer.Reparere skjermer som er prioritert i registreringen som ble gjort i 2019.Registrere	BK/ private	2020	20000
3	Utvide turstinettet langs Tovdalselva, elva øst. Sette opp infoskilt ved kulturminner. Evt registrere.	BK/F	2020	10000
4	Digitalisere beskrivelser av alle turer langs elva og info om kulturminnene, slik at de er lette å finne på internett. Nyskriving/nyutgivelse av de lokalhistoriske heftene.	BK	start 2020	10000
5	Flaksvandsområdet Lage en plan for omr. med mål å få ryddet og bedret tilgjengeligheten for publikum samt finne ut hvem som skal ha ansvar for hva. Hva med bomhuset ute i vannet? Sikre noe av kjerraten, bomfester osv.Registrere.	BBM samarbeid m/LFB/BK	I løpet av perioden	
6	Gjøre de lokalhistoriske heftene tilgjengelig på nett.	BK/F	I løpet av perioden	
7	Sette opp opplysningsskilt ved Flakkefossen med bilder og tekst (tømmerrenna, sagbruk osv)	BK	I løpet av perioden	
8	Vurdere flere sikringstiltak langs elva for å bevare skjermer og andre kulturminner	BK/F	I løpet av perioden	
9	Vurdere renovering av flere bruer over elva, b.l a gamle Mollestadbrua	P/F/BK	I løpet av perioden	
	<i>Transport /LFB:</i>			
1	Lage flere opplysningsskilt som settes opp ved noen av de gamle ferdselsårene og legge info ut på nett.	BK/F	I løpet av perioden	
2	Utviklingstiltak rundt Tveide stasjon: <ul style="list-style-type: none"> • Rydde området rundt Tveide stasjon slik at det vil framstå slik det var da toget gikk. • Rehabiliterer jernbanespor på stasjonstomta • Vedlikeholde lina mellom Birkeland skole og krysset ved Toralf Aas. • Inngå avtaler med grunneierne om å få lov å rydde og hogge store trær på lina mellom Tveide og Eigeland. 	LFB	Starte i 2020 og utvikle videre I løpet av perioden	10000



	<p>Ansvar: LFB i samarbeid med andre</p> <ul style="list-style-type: none"> • Inngå avtaler med grunneierne om å få lov å rydde og hogge store trær på lina mellom Tveide og Kippsporet. Ansvar: LFB i samarbeid med andre • Vurdere sporlegging mellom Jordbruna og Eigeland og vurdere dresinsykkeltilbud på denne strekningen • Inngå avtaler med grunneierne om å få tilgang til samt rydde/vedlikeholde parsellen Tveide og krysset ved Toralf Ås og vurdere sikring av denne traseen. • Sette opp nye opplysningsskilt langs lina. Ansvar: LFB i samarbeid med andre • Rydde ved de fine murene slik at de vil synes bedre.(både sør for Modalen og den store muren sør for Natveitåsen) Sette opp severdighetsskilt ved dem. • Registrere alle stikkrenner med status og bilder • Sette opp informasjonsskilt ved Skilsteinene. • Foreta tilstandsvurdering av jernbanebrua over Moelva. • Reparere jernbanebrua over Moelva • Evt nye tiltak for å fremme historien til LFB • Registrere aktuelle kulturminner 			
	<i>Kulturminner som står i fare for å forsvinne:</i>			
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ta vare på/flytte mølla i sentrum fra Mo sin eiendom til museumsområdet på Tveide. Realisering av planer for «Møllebygget» på Grasham. Registrere. 2. Tobias jorde. Beholde jordet som et kulturminne fra tidligere slåttemark. Få fram ruinene etter det gamle huset og uthuset til Tobias Gunvaldsen. Registrere. Opplysningsskilt om jordet og litt om Tobias mm 3. Torvstrøfabrikken. Opprette et prosjekt med siktemål å utvikle Myhre til et nasjonalt besøksenter for myrområder, torvuttak og klima. Evt. registreringer. 4. Reparere taket på Levemåten. Registrere. 5. Sette i stand Padda slik at den kan stilles ut. Lage et fløtningsprosjekt i Tovdalselva, lokalisert til rasteplassen sør for Søre Herefoss. Her vil det inngå diverse fløtningsminner og fløterbåten Padda. Dette omfatter utstilling og informasjon. Evt. registreringer. 	<p>BBM</p> <p>BBM</p> <p>BBM/H</p> <p>BBM/H</p> <p>BK/andre</p>	<p>2020</p> <p>2020</p> <p>I løpet av perioden</p> <p>«</p> <p>«</p> <p>«</p>	<p>Egen sak</p> <p>30000</p>
	<p><i>Kulturminner og folkehelse</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Fortsette med tiltak som kombinerer folkehelse og lokal kulturarv. Tas inn som en del de ulike prosjektene 	BK/andre	I løpet av perioden	

Bør jobbes med kontinuerlig:

- Sørge for at museene på Tveide og Fjermedal opprettholdes og evt utvikles videre. Ansvar: BBM og IVBM/kommuner.
- Sørge for at LFB-toget i sentrum vedlikeholdes. Ansvar: BK
- Vedlikeholde/ta vare på/evt skilte gamle ferdselsveier. Legge ut info og kart på nett. Ansvar. BBM/F
- Sørge for godt vedlikehold av Svalandsruta og brannbilen. Ansvar: BBM



Birkenes kommune

- Ivareta alt bildemateriell på en sikker og god måte. Ansvar. BBM
- Sørge for nødvendige oppdateringer/nyregistreringer i Askeladden/Kulturminnesøk og evt Sefrakregister.
- Jobbe med kartfesting av de ulike kulturminnene
- Årlig markering av kulturminnedag. Ansvar: BK i samarbeid med BBM/andre

Langtidsprogram:

- Vurdere istandsetting av fløterhytta på Storøya i Herefossfjorden. Ansvar: F
- Registrere brønntroer. Ansvar: Historielag
- Renske brønntroa ved Tveide/Valtønn. Ansvar: Historielag
- Renske brønntroa ved Haugen (Dalane). Ansvar: Historielag
- Sørge for at oversikten over innholdet i historielagets årsskrift blir tilgjengelig. Alle heftene bør være tilgjengelig på biblioteket, og de bør legges ut på nett. Ansvar: Kommunen i samarbeid med historielaget og andre frivillige.
- Vurdere å gjenoppbygge Flåbrua. Ansvar: private/frivillige/offentlige
- Vurdere å ta vare på rester etter sagbruket ved Flakkefossen. Ansvar: Historielaget
- Lage et nytt hefte med info om spesielle bygninger langs Tovdalselva. Ansvar: Ildsjeler/historielag e.l.
- Lage universelt utformet tursti med gangbru langs det bratte partiet like nord for Teinefossen Ansvar: Samarbeid mellom frivillige og offentlige
- Digitalisere dokumentene som omhandler navn langs elva og legge dem ut på nettet.
- Sette opp informasjonsilt ved Skilsteinane på Tveide
- Lage en status oversikt over noen av sideelvene til Tovdalsvassdraget med forslag til aktuelle skjermer som bør vedlikeholdes
- Vurdere om det bør settes opp flere opplysningskilt ved noen kulturminner langs sideelvene til Tovdalsvassdraget.
- Registrere tømmerkjermer i sideelvene til Tovdalsvassdraget
- Sikre areal for reetablering av traseen mellom Tveide stasjon og Jordbruna.
- Legge spor på strekningen mellom Jordbruna og Tveide stasjon for å tilrettelegge for dresinsykling.
- Skape sceniske opplevelser som bidrar til kunnskap om lokalhistorien